

NÂŞİD DİVANI
BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ

Kadriye Beyza SEBÜKTAY
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ramazan BARDAKÇI
UŞAK
2018

**NÂŞİD DİVANI
BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ**

Kadriye Beyza SEBÜKTAY

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Ramazan BARDAKÇI**

**Uşak
Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
2018**

ÖZET

NÂŞİD DİVANİ BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ

Kadriye Beyza SEBÜKTAY
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Ramazan BARDAKÇI

18. yüzyıl sosyal, siyasi ve ekonomik alanda sıkıntıların ve gerilemenin yaşandığı bir dönem olmasına rağmen sanat ve edebiyat alanında gelişmeye devam etmiş ve edebiyatımızın doruğa çıktığı bir dönem haline gelmiştir. Asrın başında Nedim, sonunda Şeyh Galib gibi iki büyük şairin edebiyata olan katkılarının yanı sıra Necîb mahlasıyla şiirler yazan III. Ahmed ve İlhâmî mahlasıyla şiirler yazan III. Selim'in sanata ve sanatçıya verdikleri önemle birlikte şiir de olgunluk seviyesine erişmiştir. Şair kadrosu bakımından oldukça zengin olan bu dönemde Nâşid, Enderunlu bir şair olarak yer almaktadır. Enderunda hattat ve şair olmak üzere eğitim alan Nâşid devrinde övgüyle karşılanmıştır.

Bu çalışmada Nâşid'in Divanı'nın "Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlüğünü" hazırlayarak şairin sözvarlığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Klasik edebiyatın günümüze aktarımında önemli bir proje olan bu sözlük çalışmasıyla şairin kullandığı kelimelerin bağlama göre değişimi ortaya konmuştur. İki bölümden oluşan tezin ilk bölümünde, internet ortamında Nâşid Divanı'nda bulunan kelimelerin anlamları, kullanıldıkları bağlamlarla birlikte TEBDİZ sistemine girilmiş ikinci bölümünde de Divanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nâşid, Divan, Bağlamli Dizin, İşlevsel Sözlük

ABSTRACT**NAŞİD'S DİVAN
CONCORDANCE AND FUNCTIONAL DICTIONARY****Kadriye Beyza SEBÜKTAY****DEPARTMENT of TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE****UŞAK UNIVERSITY****INSTITUTION OF SOCIAL SCIENCES,2018****ADVISOR: Asst. Associate Professor Ramazan BARDAKÇI**

Even though the 18th century is a period when some problems and regression were experienced in social, political and economical areas, it kept on developing in art and literature areas and it became a peak for our literature. The poem has reached to its maturity level by the contributions of two great poets Nedim and Şeyh Galib as well as the importance given to the art and artists by Ahmed III, who wrote poems with the pen name 'Necib', and by Selim III, who wrote poems with the pen name 'İlhami'. Naşid has a place as an 'Enderun' poet in this period which is very rich in terms of poets. Naşid, who received education for calligraph and poem, was praised at his time.

It is aimed to reveal the vocabulary of the poet by preparing 'Concordance and Functional Dictionary' of Naşid's Divan in this study. The change of the words that the poet used according to the context are presented with this dictionary study which is an important project for the transfer of classical literature to present. The thesis has two parts; the meaning of the words and the context that they were used at Naşid's Divan are uploaded online to the TEBDİZ system at the first part, a general evaluation of the Divan is made in the second part

Key Words: Nâşid, Divan, Concordance, Functional Dictionary

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖN SÖZ

Nâşid Divanı'nın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü adlı yüksek lisans tez çalışmasını hazırlarken daha önce Nâşid'in Divan'ı üzerine çalışmış olan Prof. Dr. Ömer Zülfe'nin hazırladığı metin esas alınmıştır. Transkripsiyon çalışmalarından sonra metin TEBDİZ sistemine girilmiştir. Ardından kelimelerin ve tamlamaların kullanıldıkları anlamlar sistemde karşılaştırmalı olarak tanımlanmıştır. Bu işlemde sonra TEBDİZ sistemine girilen tüm veriler Word dosyası halinde indirilmiş ve düzenlenmiştir.

Çalışmanın bir diğer aşamasında da metnin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Öncelikle şairin hayatı, eserleri ve edebî kişiliğiyle ilgili bilgi verilmiştir. Ardından şairin divanında kullandığı kelimeler anlam açısından ve dil-üslup özelliklerini yansıtmaları açısından maddeler halinde değerlendirilmiştir. Divanda geçen şahsiyetlerle ilgili bilgi verilip genel bir şekil incelemesi yapılmıştır.

TEBDİZ adlı sistemle birlikte eski edebiyatımıza ait metinlerin bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük olarak bir arada toplanmasına vesile olan Sayın Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak'a Nâşid Divanı ile beni buluşturduğu için teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimi hazırlarken tecrübeleri ve bilgisiyle yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Ramazan Bardakçı'ya şükranlarımı sunarım.

Ayrıca bu süreçte beni yalnız bırakmayan aileme teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı Soyadı : Kadriye Beyza Sebüktay

Doğum Yeri ve Tarihi : Uşak – 21.11.1990

Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

İletişim Bilgileri :

e-posta adresi : bsebuktay@gmail.com

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
B.	: Beyit
C.	: Cilt
G.	: Gazel
H.	: Hicri
K.	: Kaside
M.	: Miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Muh.	: Muhammes
Mur.	: Murabba
R.:	: Rubâi
s.	: Sayı
Ş.	: Şarkı
T.	: Tarih Manzumesi
Tah.	: Tahmis
TEBDİZ	: Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizin Projesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
Tes.	: Tesdis
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Sık Kullanılan Kelimeler

Tablo 2: Altı Kelimeden Oluşan Farsça Tamlamalar

Tablo 3: Beş Kelimeden Oluşan Farsça Tamlamalar

Tablo 4: Dört Kelimeden Oluşan Farsça Tamlamalar

Tablo 5: Vezin İstatistiği

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	vi
KISALTMALAR	viii
TABLO LİSTESİ	ix
İÇİNDEKİLER	x
1. BÖLÜM: NÂŞİD'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	14
1.1. Hayatı	14
1.2. Edebî Kişiliği.....	16
1.3. Eserleri	20
2. BÖLÜM: DİVANDAKİ KELİMELERİN ANLAM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	22
2.1. Psikolojik Tasvir İfade Eden Kelimeler	22
2.1.1.Korku	22
2.1.2.Sevinç	23
2.1.3.Üzüntü.....	23
2.1.4.Kızgınlık.....	24
2.1.5.Şaşkınlık.....	24
2.1.6.Sitem.....	25
2.1.7.Özlem	27
2.1.8. Yakınma.....	29
2.1.9.Sevgi	30
2.1.10.Çaresizlik	31
2.1.11. Olaylar Karşısındaki Değerlendirme ve Tepkiler	31
2.1.12.Vuslat Beklentisi	31
2.1.13. Hayal Kırıklığı.....	32
2.1.14. Şikâyet.....	32
2.2. Eylem ve Durum Tasviri İfade Eden Kelimeler	36
2.2.1. Ağlama	36
2.2.2. Konuşma	36
2.2.3. Uyuma	37
2.2.4. Yas Tutma	37

2.2.5. Yazı Yazma.....	37
2.2.6. Sarhoşluk (Humar).....	38
2.2.7. Uyku-Rüya.....	38
2.2.8. Vuslat	39
2.2.9. Hastalık ve Ölüm	39
3. BÖLÜM: DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	40
3.1.Ses Anlam İlişkisi.....	40
3.1.1.Ünlemler	40
3.1.2.Edatlar	41
3.1.3. Sözcükler.....	41
3.2. Birleşik Filler	54
3.3. Tamlamalar	58
3.4. Dua ve Beddua Cümleleri	60
3.5. Konuşma Dili	61
3.5.1. Ses taklidi kelimelerin yansıması.....	61
3.6. Deyimler ve Atasözleri	62
3.7. Ayet, Hadis ve Kelam-ı Kibarlar	64
4.1. Peygamberler	66
4.1.1. Hz. Âdem	66
4.1.2. Hz. Nuh	66
4.1.3. Hz.Musa	67
4.1.4. Hz. Davud	68
4.1.5. Hz. Muhammed.....	68
4.2. Dört Halife.....	69
4.3. Melekler	69
4.4. İslam Büyükleri	70
4.5.Yönetici Şahsiyetler	71
4.5.1. Efrasiyab.....	71
4.5.2. Cengiz ve Hülagü	71
4.5.3. Gazneli Mahmud.....	72
4.5.4. Melik Şah ve Kılıç Arslan	72
4.5.5. Hüseyin Baykara.....	73
4.5.6. Kanuni Sultan Süleyman	73

4.5.7. III. Mustafa.....	73
4.5.8. I.Abdülhamid	74
4.5.9. III. Selim	74
4.6.Tarihî ve Efsanevî Şahsiyetler	76
4.6.1. Hızır.....	76
4.6.2. Neriman	77
4.6.3. Sâm.....	77
4.6.4. Rüstem	78
4.6.5. Tehemten	78
4.6.6. Behram.....	78
4.6.7. Nûşirevân.....	79
4.6.8. Perviz.....	79
4.6.9. Cem	80
4.6.10. Dârâ- İskender	80
4.6.11. Eflatun ve Aristo	81
4.6.12. İsfendiyar.....	81
4.6.13. Giv	82
4.6.14. Kârûn	82
4.6.15. Hatem.....	82
4.6.16. Keyhüsrev ve Feridun	83
4.7. Aşk Hikâyesi Kahramanları ve Mitolojik Şahsiyetler	83
4.7.2. Ferhad ile Şirin.....	84
4.8.Diğer Şahsiyetler.....	85
4.8.1. Mevlânâ.....	85
4.8.2. Kızılbaş	85
4.8.3. Nâbî ve Bâkî	85
4.8.4. Dakikî-i Tûsî.....	86
4.8.5. Nedim	86
4.8.6. Koca Ragıb Paşa	86
5. BÖLÜM: ŞEKİL İNCELEMESİ	87
5.1.Nazım Şekilleri.....	87
5.1.1.Kaside.....	87
5.1.2.Gazel.....	87

5.1.3.Musammatlar	87
5.1.4.Tarihler	87
5.1.5.Rubailer	87
5.1.6.Müfredler.....	87
5.2.Vezin İstatistiği	87
METİN	89
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	94

1. BÖLÜM: NÂŞİD'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Nâşid, H. 1162 / M. 1749'da Mora'da doğmuştur. “Güzel şiir okuyan” manasında “Nâşid” mahlasını alan şairin asıl adı İbrahim'dir. Şairin dedesi Topal Osman Paşa İstanbul'a geldikten sonra sarayla kurduğu yakınlık sonucu H. 1128/ M. 1715 yılında mîr-i mîrânlık rütbesine yükselmiştir. H. 1142 / M. 1729 yılında vezir olan Topal Osman Paşa ardından Rumeli'de çeşitli illerde valiliklerde bulunmuştur. H. 1143 / M. 1730'da sadrazam olmuş fakat kısa bir süre sonra azledilerek önce Erzurum valiliğine ardından Bağdat'ı kuşatmış olan Nadir Şah'ı durdurmak için Musul seraskerliğine tayin edilmiştir. Osman Paşa kısa sürede ordusuyla Nadir Şah'ı bozguna uğratmış ancak daha sonra hastalanmış ve bir baskın sırasında kesin olmamakla birlikte H. 1145 / M. 1732 yılında şehit olmuştur. Osman Paşa'nın şehadetiyle Osmanlı ordusu da yenilgiye uğramıştır¹.

Nâşid'in babası Ahmed Ratıb Paşa'dır. Ahmed Ratıb Paşa'nın dokuz oğlundan bir diğeri de Namık Kemal'in dedesi olan Şemseddin Bey'dir. Babası Osman Paşa'nın vefatından sonra vezir olan Ahmed Ratıb Paşa daha sonra III. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan ile evlenip Rumeli valisi olmuştur. Kaptan-ı Derya'lığa kadar yükselen Ahmed Paşa bu görevde uzun süre kalamamıştır. H. 1157/ M. 1744 yılında Mora valiliğine getirilen Paşa çeşitli illerde görev yapmış ve H. 1175/ M. 1744 yılında vefat etmiştir.

Ahmed Paşa'nın devlet adamlığının yanında devrin hat sanatı üstatlarından ders alarak önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca şair de olan Paşa'nın Divan'ı² bulunmaktadır.

Babasının Mora valisiyken vefatı üzerine Nâşid, 12 yaşında H. 1170/ M. 1756 yılında beş kardeşiyle birlikte İstanbul'a gelmiştir. Sultan III. Mustafa tarafından H. 1174/ M. 1760'ta Enderun-ı Hümayun'un Fatih zamanında kurulan ve padişah

¹ Ömer Zülfe, “Nâşid Divanı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998), s. 18.

² Yasin Kılıç, “Râtib Ahmed Paşa, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1996)

odasında yemek yerken ona hizmette bulunan Enderunluların bulunduğu Kılar-ı Hassa bölümüne alınmıştır.

Enderun'da çalışkanlığı ve yazılarıyla Sultan III. Mustafa'nın iltifatına mazhar olan Nâşid, mabeynciliğe yükselmiştir. Ardından daha iyi yetişmesi niyetiyle mabeynci olarak Hane-i Hassa'ya alınmıştır.

Sultan III. Mustafa'nın vefatından sonra H. 1187/ M. 1773'te tahta I.Abdülhamid geçer. Nâşid, Mabeyncilik görevine devam ederken çıkarılan bir fesatlık sonucu Silahşörlük ve Kapıcıbaşılık rütbesiyle Yenişehir'e gönderilerek H. 1187/ M. 1773'te saraydan ihraç edilir.

Nâşid'e karşı devam eden kıskançlıklar burada da devam eder ve bu kez de Yenişehir mîr-i mirisi olarak taşraya gönderilir³. Bu süreçte sıkıntılı zamanlar geçiren şair bu hâlini şiirlerine de yansıtmıştır:

N'ola çeksem dem-â-dem çeşme Nâşid kuhl-ı istiğnâ
Cefâyı dostdan luğ u 'ağâyı yâddan gördüm⁴

Hîç var mıdır 'aceb ki bu ğam-ğânede tamâm
Çahr-ı zamânı çekmeyerek şâd-mân olur⁵

Sultan III. Selim'in H. 1203/ M. 1788'te tahta geçmesiyle şairin sıkıntılı günleri son bulur:

Şeh Selîm'ün 'ömr ü 'iğbâlin füzûn etsin Hudâ
Bu dil-i bîmârıma her türlü dermân eyledi

Çaddimi yâ gibi bükmüşken sipihrüñ miğneti
Rast kıldı tîr-veş çün luğ u ihsân eyledi⁶

³ Lütfü Alıcı, "Dîvân-ı Nâşid İnceleme- Metin" (Yayınlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi, 1998), s. 2.

⁴ G: 66

⁵ G: 30

Sultan III. Selim, Nâşid'i H. 1203/M. 1788 yılında I.Abdülhamit'in kızı Emine Sultan'ın kethüdalığına getirir. Bu görevindeyken hastalanan şair tedavilere rağmen iyileşemez ve H. 1206/M. 1791 yılında vefat eder. Şair, Üsküdar'da bulunan Ayazma Camii'nin haziresine defnedilmiştir. Bugün halen sağlam durumda bulunan mezarında Şair Sürûrî'nin şu tarih manzumesi bulunmaktadır:

Nâşid İbrâhîm Beg gülzâr-ı 'adnı kıldı cây⁷

Sürûrî'nin Nâşid'in ölümü üzerine düştüğü bir diğer tarih ise;

Nâşid İbrahim Bey göçmekle bâb-ı hüner
Oldu ma'hrûm-ı 'avâ'id biñ iki yüz altıda
Lafzan ü ma'nen dedim târih-i sâl-i rişletin
Vâh göçdü mîr Nâşid biñ iki yüz altıda⁸

1.2. Edebî Kişiliği

XVIII. yüzyıl sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda gerilemenin yaşandığı bir yüzyıl olmasına rağmen edebiyat, kültür ve sanat alanında ilerleme devam etmiştir. Kaynaklarda “şiiir” ve “şair asrı” olarak kabul edilen XVIII. yüzyıl, şair kadrosu bakımından klasik edebiyatın en geniş ve zengin dönemidir⁹. Asrın başında Nedim ve sonunda Şeyh Galib gibi iki önemli şahsiyet yer almaktadır. Seyyid Vehbi, Haşmet, Koca Ragıb Paşa, Kânî, Sünbülzâde Vehbi, Ahmed Ratib Paşa ve Sürûrî, Fıtnat Hanım asrın diğer şairlerindedir.

Nâşid, babası Ahmed Ratib Paşa'nın ölümü üzerine Sultan III. Mustafa tarafından H. 1174/ M. 1760'ta Enderun-ı Hümayun'a alınmış ve burada edebiyat ve hat sanatı üzerine yetiştirilmiştir. Edebî şahsiyetinin oluşumunda ilk olarak babası Ahmed Ratib Paşa etkilidir.

⁶ G: 102

⁷ Lütfi Alıcı, “Dîvân-ı Nâşid İnceleme-Metin”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1998), s. 6.

⁸ Ömer Zülfe, **a.g.e.**, s. 34.

⁹ Ahmet Kartal, A.Atilla Şentürk, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), s. 297

Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin Efendi Tuhfe-i Hattatîn adlı eserinde Nâşid'in üslubu hakkında bu etkiyi "mevrus-ı pederâne olan bu tab'ı Râtib..." kelimeleriyle ifade etmiştir¹⁰.

Nâşid'in Enderundaki çalışkanlığı ve şiirleri ile yaşadığı dönemin padişahları Sultan III. Mustafa, I. Abdülhamid ve özellikle kendisi gibi şair ve musikişinas olan Sultan III. Selim tarafından takdir edilmiştir.

Sanata olan ilgisi edebiyat ve hat sanatıyla sınırlı kalmayan Nâşid, mûsikiyle de yakından ilgilenmiş ve kendisini geliştirmiştir. Şairin bestelenmiş yedi tane şarkısı ve bir tane dörtlüğü bulunmaktadır. Devrin önde gelen bestekârlarından olan Sâdullah Ağa ve Abdülhâlîm Ağa tarafından şiirleri bestelenmiştir. Ancak günümüze iki tanesi ulaşabilmiştir¹¹.

Birincisi Kutucuzâde tarafından bestelenen düğâh makamındaki ağır aksak semâidir¹²:

Üftâdeliğim bir meh-i rûşen-ten içindir
Bülbüllüğüm ol gönca-i ter-dâmen içindir
Ol muğ-beçeyi dâ'ire-i meclise da'vet
Âgûş-ı vişâlimde biraz ten ten içindir¹³

İkincisi ise Hacı Sâdullah Ağa'nın hicaz zincir bestesidir¹⁴:

Câm-ı aşkuñla hemân şürîde-ser bir ben miyem
Dâne-i hâlûñ hevâsıyla gezer bir ben miyem
Gülşen-i küyuñda her şeb şubha dek feryâd olur
Nâşid-âsâ ağlayan ey verd-i ter bir ben miyem¹⁵

¹⁰ Lütfi Alıcı, **a.g.e.**, s. 14.

¹¹ Ömer Zülfê, **a.g.e.**, s. 24.

¹² E. Ruhi Üngör, **Türk Mûsikîsi Güfteler Antolojisi**, C.1,(İstanbul: Eren Yayınları, 1981) s. 122 Ē

¹³ Ş: 07, M: 13.

¹⁴ E. Ruhi Üngör, **a.g.e.**, s. 195.

¹⁵ R: 09

Nâşid kaynaklar tarafından da övgüyle anılır. Fatin Efendi, Şefkat ve Ramiz tezkirelerinde çağdaşı şairler arasında önemli bir yere konulur. Hatta Müstakim-zâde Nâşid’i Nâbi ve Sâbit’ten üstün tutmaktadır¹⁶.

Divanının hal tercümesinde “...Şâ’ib ü Şevket-i hayrân leţâfeti ve neşr ü inşâsınıñ Nâbî vü Nergisî biñhüd...”¹⁷ ifadeleriyle Nâşid’in Sebk-i Hindi akımının etkilendiğini ve bu akımın önemli temsilcilerinden olan Sâib ve Şevket’i örnek aldığını anlıyoruz.

Şairin üslûbuyla ilgili Ömer Zülfe, “Yeni ve orijinal hayaller bulmada başarılı olduğu, irticâlen kaside söylediği, gazellerinde Sâib-i Tebrîzî ve Şevket-i Buhârî’yi, nesir ve inşâda Nâbî ve Nergisî’yi hayrette bırakacak kadar yetenekli olduğu kaydedilmişse de nesir alanındaki kudretini gösterecek bir örneğe henüz rastlanmamıştır.” demiştir¹⁸.

Nedim’i de örnek alan Nâşid, babası Ratıb Paşa’nın da tanzir ettiği aşağıda matla beyiti bulunan gazeli Nedim’e nazire olarak yazmıştır:

Bağ cism-i pâk-i dilbere ten söylerim saña
Seyr et cemâli vech-i hasen söylerim saña¹⁹

Bu örneklerin dışında şair, Şerif ve Vâhid adlı şairlerin şiirlerini tahmis etmekle birlikte Sünbülzâde Vehbi’nin bir gazelini hem tahmis hem tanzir etmiştir.

Sünbülzâde Vehbi’nin gazeline yapılan tahmis:

Ruñuñ hiç var mı öpmüş zülf-i ‘anber-fâmdan ğayrı
Lebüñ būs eylemiş yok bezm-i meyde câmdan ğayrı
Nice şüret bulur vaşluñ hayâl-i hâmdan ğayrı
Seni kim çekdi âyâ ħalvete ħammâmdan ğayrı
Kim aldı sîneye âyîne-i endâmdan ğayrı²⁰

¹⁶ Ömer Zülfe, **a.g.e.**, s. 38

¹⁷ Tercüme-i Sâhib-i Dîvân.

¹⁸ Ömer Zülfe, “Nâşid”, İslam Ansiklopedisi, C.32 (Ankara: TDV, 2006), s.434,435.

¹⁹ G: 02

²⁰ M: 04

Aşağıda Nâşid'in Sünbülzâde Vehbi'nin aynı gazeline tanzirinin maktası bulunmaktadır:

Bu nazm-ı pâki Nâşid Vehbi-i üstâda ' arz et kim

Nice garrâ kaçide söylemiş şannâne'den gayrı²¹

Ayrıca Nâşid, şair Hâmid'in, Divanının İstanbul Üniversitesi'nde bulunan nüshasının müstensihî İhya Efendi'nin ve mahlasını belirtmediği İlhamî mahlasıyla şiirler yazan III. Selim'in şiirini de tanzir etmiştir:

Sultân-ı dehre Nâşidâ tanzîr haddüñ mi senüñ

Mazmûn ü ma'nâdan eger bildigim olsun olmasın²²

Ömer Zülfe, şairin üslûbuyla ilgili olarak “Nâşid'in dîvânında göze çarpan en önemli özellik şairin sihr-i helâl diye nitelendirebileceğimiz bir söyleyiş güzelliğine sık sık yer vermesidir. Mûsikîye olan yatkınlığının yardımıyla sesli ve sessiz harfleri bir mûsikî ahengi içerisinde kullanıp bunu aruza olan hâkimiyetiyle birleştiren Nâşid Bey, bu söyleyiş güzelliğini ince hayallerle de süsleyerek kendisinin “zemîn-i tâze” olarak vasıflandırdığı bir üslup oluşturmuştur.” ifadelerini kullanır²³.

Nâşidâ bu nev-zemîn-i tâzeye oldu redîf

Şâh-râh-ı nazm-ı renginimle yoldaş oldu gül²⁴

Yine bir nev-zemîn-i tâze inşâd eyledüñ Nâşid

Ki her bir lafzı oldu dâğ-sâz-ı sîne-i hürşid²⁵

“Zemin-i taze” tamamlamasıyla birlikte “nev-suhan”, “taze vadi”, “gazel-i taze” gibi ifadelerle de şiirini vasıflandıran şair yeni bir tarz ortaya koymaya çalışmakla birlikte şiirinde klasik edebiyatın getirdiği kalıplaşmış ifadeleri de kullanmaktan çekinmemiştir.

Hâk-i pâyın tütüyâ-yı çeşm-i cân et ey gönül

Akıdıp seyl-âb-ı eşkin gülşen-i dildâra var²⁶

²¹ G: 98

²² G: 71

²³ Ömer Zülfe, “Nâşid Divanı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998), s. 48.

²⁴ G: 55

²⁵ G: 13

²⁶ G: 18

Kelimeleri gösterişli hâle getirip anlamı içine gizleyen şair, şiirini ilhama dayandırır hatta bir mucize olarak nitelendirir:

Zi-maṭla‘ tā-be-maḳṭa‘ Nâşidā naḏmuñ muravvaḳdır
Ki âşâr-ı laṭif-i ḥāme-i mu‘ciz-beyānuñdur²⁷

Nâşid’in dikili taşlar üzerinde düşürdüğü tarih manzumelerine rastlanır. Eski Güllhane bahçesi, Teşvikiye Camii bahçesi, Yıldız Kasrı Önü ve Topkapı Sarayı ikinci avlusundaki Silah Dairesi önünde dikilen taşlar üzerinde III. Selim’in H. 1205/ M. 1790 yılında katıldığı tüfek atışlarını tasvir eden tarih manzumeleri yazılmıştır. Güllhane bahçesindeki taş, ta’lik hat yazısına Osmanlı- Türk kimliği kazandıran hattat olarak tanınan²⁸ Yesârî Mehmed hattıyla yazıldığı için ayrıca önemlidir. Bunlardan başka Sultâniye bahçesi, Şimşad Kasrı ve İshakiye Kasrı gibi yerlerde üzerinde Nâşid’in şiirleri bulunan nişan taşları bulunmaktadır. Padişahın katıldığı cirit oyunu ve tüfek atışlarını anlattığı tarih manzumeleri devrin sosyal ve kültürel hayatına ışık tutacak niteliktedir²⁹.

1.3. Eserleri

1.3.1. Divanı

Nâşid’in en önemli eseridir. Fakat şair hayattayken eserini bastıramamıştır. Vefat ettikten sonra manevi oğlu gibi olan Cavid Ahmet Bey, Sultan III. Selim’in emriyle kitap haline getirmiştir. Eserin başına da şairin tercüme-i hali Mehmed Arif tarafından yazılmıştır. Eser, III. Selim’e sunulmuştur.

Divanın bilinen nüshaları İstanbul Üniversitesi (TY, nr.538, 1407, 3278, 5453), Topkapı Sarayı Müzesi(Yeniler, nr.3991), Konya İzzet Koyunoğlu (nr. 13601), Mısır Milli (nr.1912) kütüphanelerinde, Almanya Tübingen Depot der Staats Bibliothek’te (MS, Orquart, nr. 1500) ve Süleymaniye Kütüphanesi’ndedir (Mikrofilm Arşivi nr. 2187).

²⁷ G: 27

²⁸ M. Uğur Derman, “ Yesârî Mehmed Esad”, İslam Ansiklopedisi, C. 43 (Ankara: TDV, 2013), s. 486-487.

²⁹ Ömer Zülfe, “Nâşid”, İslam Ansiklopedisi, C.32 (Ankara: TDV, 2006), s.434,435.

Divan üzerinde Lütfi Alıcı (doktora tezi, 1998, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ömer Zülfe (yüksek lisans tezi, 1998, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Raziye Öztürk (yüksek lisans tezi, 1999, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) çalışmıştır ³⁰.

1.3.2. Mecmua:

Nâşid'in Müntehabât-ı Eş'âr adıyla bir mecmua derlediğinden söz edilmektedir. Haluk İpekten, Şefkat'in Tezkiretü's-Şuarâ adlı eserini Nâşid'in bu mecmuasındaki şiirleri esas alarak hazırladığı yolundaki bir bilgiyi aktarmaktadır. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Nâşid'e ait bir mecmuanın Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde (İsmail Saib Sencer, nr. 302) kayıtlı olduğunu söylüyorsa da bu numaradaki eserin Nâşid'e ait olduğu şüphelidir³¹.

³⁰ Ömer Zülfe, **a.g.e.**, s.434.

³¹ Ömer Zülfe, **a.g.e.** s.434.

2. BÖLÜM: DİVANDAKİ KELİMELERİN ANLAM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Psikolojik Tasvir İfade Eden Kelimeler

2.1.1.Korku

‘Abd-ı mevrûşuñ kadîmî çâkerüñ Nâşid kuluñ
Çoğ zamānlardır ki çekdi derd ile bîm ü hirās (K. 2/7)

Nâşid kasidesinde padişahın kadîm bir kulu olduğunu ifade ederek uzun zamandır korkuyla dert çektiğini dile getirmiştir. Bu beyitte korku anlamına gelen bîm ve hiras kelimelerini eş anlamlı olarak kullanmıştır.

İki meh gördüm yine germ-âbede halvet-nişîn
Var şıcağı derler ammâ korğarım dellâkine (G. 88/2)

Şair yukarıdaki gazelinde hamamda gördüğü iki güzele yakınlaşma isteği karşısında tellaktan duyduğu korkuyu ifade etmiştir.

Korğarım âyîne-i nāmūsına toz kondurur
Urmasuñ bigâne el dāmān-ı nāz-ı pākine (G. 88/8)

Şair bu beyitinde, sevgiliye yabancı ellerin dokunmasından ve namusuna toz konmasından duyduğu korkuyu ifade eder.

Tuyunca havfla hep falya verdi düşmen-i İslām
Fitili aldı cānından derūn-ı zümre-i a‘dā (T. 20/12)

Sultan III. Selim döneminde düşürülen bu tarih manzumesinde İslam düşmanlarının korkularını açığa çıkardıklarını ve canlarından fitillerini alarak onları ne yapacaklarını şaşkırtır duruma getirdiklerini ifade eder.

2.1.2. Sevinç

Huşūşan şimdi bir şehzāde ihsān etdi Bārī kim

Sūrūr ü şād-mānī tutdu cümle rū-yı ğabrāyı (T. 8/11)

Şair, I.Abdülhamid'in şehzadesinin doğumu üzerine kaleme aldığı tarih manzumesinde yeryüzünün sevinçle dolduğunu ifade etmiştir.

Hak anı manşūr eyledi nuşretle mesrūr eyledi

A' dāyı maḫhūr eyledi oldu bütün zīr ü zeber (T. 29/12)

Nâşid'in fetih ve zafer üzerine yazdığı tarih manzumesinde Allah'ın yardımıyla galip gelen padişahın zaferle sevindirildiğini düşmanlarınınmsa perişan bir halde yerle bir edildiğini ifade etmiştir.

2.1.3. Üzüntü

Çeşmim bulanır yār ile aġyārı görünce

Biñ nāz ile ol şīve-i refṫārı görünce (B. 7/1)

Eski Türk edebiyatı şiirlerinde sevgilinin yanında görülen yabancılar âşık için her zaman bir engel olmuştur. Bu beyitte de Nâşid sevgilisinin nazlı bir şekilde yabancı biriyle yürüyüşünü gördüğünde büyük bir üzüntü duymuş ve bu durumu gözlerinin dolmasıyla ifade etmiştir.

2.1.4.Kızgınlık

Bakınca hışm ile bir kerre taraf-ı ‘uřřāka
Hadeng-i ğamze-i dil-dūzı tā derūna geçer (G. 19/5)

şair bu beyitinde sevgilinin āřıklarına doğru attığı tek bir kızgın bakışla gönüllerine acı ve elem dolduran bir ok girmiş gibi hissettiklerini ifade eder.

Olursa āb-ı Hızır’uñ ‘aynı bakmam çeşm-i rağbetle
Uşandım minnet-i huşk-i zülāl-i kāmıdan ğayrı (Tah.2/VI.4,5)

Nāřid, çevresindekilerin kıskanılıkları nedeniyle önce saraydan sonra da İstanbul’dan uzaklaştırılarak taşraya gönderilmiştir. Bu durum karşısında minnet etmekten usandığını ifade eden şair, Hz. Hızır’a ölümsüzlük veren āb-ı hayatın kaynağı dahi olsa artık bakmayacağını kızgınlıkla tahmininde dile getirir.

2.1.5.şaşkınlık

O esb-i aħreciyle öyle bāzı etdi kim haķķā
Ki her bir haşvesi hayrette ķordu ‘aķl-ı insānı (K. 4/18)

şair bu beyitinde padişahın alacalı atıyla oynadığı cirit oyununda her bir adımıyla insan aklını hayrette bıraktığını anlatmıştır.

Hařā eyler dūřen sevdā-yı zūlf-i ‘anber-efřāna
Anuñ-ün çāk-çāk-i hayret olmuş sine-i řāne (G. 87/1)

Yukarıdaki beyitte řair, sevgilinin amber saçan saçlarının sevdasıyla dūřtüęü řařkınlıktan dolayı parça parça olan taraęı örnek göstererek sevdaya dūřenin hata edeceęini ifade eder.

Şehen-şāh-ı Aristo-rāy ü İskender-dirāyet kim
 Kılır hayrette idrāk etse Eflātūn idrākin (T. 15/1)

Şair yukarıdaki tarih manzumesinde eğer Eflatun, Aristo'nun fikirlerine ve İskender'in zekâsına sahip olan III. Selim'in döneminde yaşasaydı onun bu anlama yeteneğinin karşısında hayrette kalırdı diyerek padişaha övgüde bulunmuştur.

Nişāne koydular bir beyza-i beyzā-yı kumrîyı
 Şikest etdi anı hayret verir bu zihn-i insāna (T. 26/4)

Şair yukarıdaki tarih manzumesinde Sultan III. Selim'in hedefine koyulan beyaz kumru yumurtasını parçalaması karşısında insan zihninin hayrette kaldığını ifade etmiştir.

2.1.6.Sitem

Nâşid-i dil-ḥastanuñ bir kerre şor keyfiyyetin
 Maḫdemüñle cān bağışla 'āşık-ı bī-cāna gel (R. 8/2)

Şair rubâisinde sevgilinin bir kere olsun halini sormamasından dolayı sitem eder. Kendini gönlü hasta ve cansız olarak niteleyen Nâşid, sevgilisini yanına çağırarak gelişle ona bir can bağışlamasını diler.

Bu muydu resm-i kânūn-ı mürüvvet ey cefā-pîşe
 Unutduñ ḥayli demdir Nâşid-i bīmāri sulṭānım (B. 9/1)

Bu beyitte Nâşid, zalim olarak nitelediği sevgilisi tarafından uzun zamandır hatırlanmayıp unutulduğu için sitem eder.

Yeñi aḥbābuñuz bu bendeye fāyık mı sulṭānım
 Bizi böyle ferāmūş eylemek lāyık mı sulṭānım (B. 11/1)

Şair, sevgilinin yeni bir dost edinerek kendisini unutmamasından dolayı sitem eder.

Hep senüñ derd ü gamuñ eyledi dil-ḥasta beñi
Ey vefāsız demedüñ kim ne ziyān oldu baña (G. 1/8)

Sevgilinin dert ve gamıyla gönlü hasta olan şair, bir kere olsun halini sormadığından dolayı vefasız olarak nitelendirdiği sevgilisine sitem eder.

Bir ḥaylī zamāndır beni yād eylemedüñ hiç
Bir nāme-i luṭfuñ ile şād eylemedüñ hiç (G. 11/1)

Uzun zamandır hatırlanmayan şair, bir mektupla olsun sevgili tarafından şād edilmediği için sitem eder.

Unutduñ ḥaylī demdir bendeñi ey āşinā-düşmān
Muḳaddem gerçi gāhī yād ederdüñ merḥabālarla (G. 84/2)

Önceden sevgilisi tarafından merhabalarla hatırlanan şair uzun zamandır hatırlanmamaktan dolayı sitemde bulunur.

Çok cevr ü sitem eyleyip ey şūḥ-ı cefā-cū
'Uşşāk-ı cefā-pişeñe dād eylemedüñ hiç (G. 11/3)

Şair bu beyitinde, sevgilinin âşıklarına hep cevr ve sitem edip hiç adaletli davranmadığından dolayı sitem eder.

Düşürdüñ bī-sebeb 'ömrüm nigāh-ı iltifātuñdan
Unutduñ Nāşid-i şūrīdeyi ḥaylī zamān vardır (G. 28/9)

Sebepsiz yere sevgilinin İltifat dolu bakışlarından mahrum kalan Nāşid uzun zamandır unutulduğundan dolayı sitem eder.

Fedā etmiş hūkūḳ-ı mihr-i ‘aşkı uymuş aġyāra
 adīmī bendesinden āh ol ŧāh-ı cihān geçmiş (G. 39/3)

Cihan padiŧahı olarak nitelenen sevgilinin yabancılara uyarak aŧk hukukunu unutup kadim kōlesinden geçmesini sitemle ifade etmiŧtir.

Bir kerre bāġ-ı hūsnūñ biz ılmadı temāŧā
 Ammā kirās-ı la‘lūñ bī-gāneler yemiŧmiş (G. 41/2)

ŧair gūzellik baġını bir kez olsun gezemezken yabancılarn sevgilinin kiraz dudaġından yediklerini duyup sitem eder.

Bir zamān va‘d-i viŧāl etdūñ teġāfūl eyledūñ
 Bir zamān ŧāyeste-i incāzuñ oldum bilmedūñ (G. 50/2)

Yukarıdaki beyitte ŧair, kavuŧma vaadinde bulunan sevgilisinin sōzlerine layık olmaya alıŧtıġı halde sevgilisinin bu durumu anlamamazlıktan gelmesine karŧı sitemde bulunmuŧtur.

Nad-i cān ŧarfin ta‘ahhūd eyledim yoluñda ben
 Cūmle-i ‘uŧŧādan mūmtāzuñ oldum bilmedūñ (G. 50/6)

Can sermayesini sevgilisinin yolunda harcamak ūzere sōz verdiġini ifade eden ŧair, āŧıkların tamamından farklı ve seçkin olduġunu fakat bunun sevgili tarafından bilinmemesinden dolayı sitemde bulunur.

2.1.7.Özlem

Gelmedūñ hayli zamandır hasta-i hicrāna gel
 Ey ŧabīb-i derd-i ‘aŧım kūlbe-i azāna gel (R. 8/1)

Bu beyitte kendisini ayrılık hastası, sevgilisini de aşk derdinin doktoru olarak adlandıran şair uzun zamandır sevgilinin yanına gelmemesini sitemle ifade eder. Onu, hüznlerin kulübesi olarak çevrilen ve edebiyatımıza Hz. Yakup'un kaybolan oğlu Hz. Yusuf için ağlamaktan gözlerini kaybettiği ev olarak anılan "külbe-i ahzan"a çağırır.

Hasretiyle bezm-i meyde şöyle bir âh eyledim
Sâkinân-ı âsumânı cümle âgâh eyledim (R. 17/1)

Şair bu beyitinde, sevgiliye olan hasretiyle içki meclisinde çektiği âhın tüm feleği uyandırdığını ifade eder.

Şu rütbe hasretüñle akdı eşkim ey gözüm nûru
Gören der merdüm-i çeşmim Bebek'dir sâhil-i yemde (B. 21/1)

Bu beyitte sevgilisine gözümün nuru diye hitap eden ve onun hasretiyle gözyaşları döktüğünü söyleyen şair, göz bebeklerini görenlerin Bebek sahiline benzettiklerini söyleyerek de üzüntüsünün büyüklüğüne dikkat çeker.

Ey şeh-i iklim-i hüsn ü ân teşrif eyle gel
İntizâruñ âteşiyle oldu hep diller kebâb (G. 5/3)

Yukarıdaki gazelde Nâşid, sevgilisine güzellik ikliminin padişahı olarak seslenir. Ayrılığın ateşiyle gönüllerin yanıp kebab olduğunu söyleyen şair sevgilisinin yanına gelerek onu şerefliendirmesini ister.

O da bizim gibi hasret-keş-i vişâli imiş
Miyân-ı nâzük-i cānāni pekçe kucdu kemer (G. 19/6)

Şair bu beyitte özlemini anlatırken kemeri örnek verir. Sevgilinin nazik belini sıkıca kucaklayan kemeri kendine benzeterek kavuşma hasreti çektiğini dile getirmiştir.

Nār-ı ‘aşk ile yanıp sīnesi mānend-i çerāğ
 Ḥasret-i rūyuñ ile lāle açıp bir nice dağ
 Yüz sürüp pāyuña biñ cān ile meclisde ayağ
 ‘Āzim-i seyr-i çemen-zār-ı gülistān olalım (Ş. 2/3)

Aşk ateşiyle mum gibi gönlü yanan, sevgilinin yüzünün hasretiyle lalenin dağları gibi dağ açan, bin can ile mecliste sevgilinin ayağına yüz süren âşık, gül bahçesinde gezintiye çıkma niyetinde olduğunu yukarıdaki şarkısında dile getirir.

Geceler tā şubḥa dek encüm-şumār-ı ḥasretim
 Külḥan-ı pür-dūd-ı āteş-zār-ı nār-ı ḥasretim (G. 64/1)

Şair yukarıdaki gazelinde sevgilinin hasretiyle baştan başa ateş ve dumanla dolan ocağında gecedен sabaha kadar yıldızları saydığını söyler.

Ḥasretüñle olmada eşk-ābe-i çeşmim revān
 Çıkmada fişkıyye-i dilden iki fevvāre şu (G. 78/3)

Sevgilinin hasretiye gözünden dökülen yaşların akıp gittiğini ve gönlünden iki fiskiye su çıktığını söyleyen şair üzüntüsünden döktüğü yaşları tasvir eder.

2.1.8. Yakınma

Ey gül-i bāğ-ı melāḥat zaḥm-ı tığūndan senüñ
 Dāğlar sīnemde oldu her biri bir verd-i derd (G. 12/2)

Şair bu gazelinde sevgilisinden güzellik bağının gülü olarak onun yan bakışının açtığı yaraları da kılıç yarası olarak ifade eder. Açılan yaralarının her birinin gönlünde bir derdin gülü haline geldiğini ifade eder.

Vardık der-i nigāra yok fetḥ-i bāba ruḥşat
 Ammā raḳīb-i Māçin bir mekr ile sıvışmış (G. 41/5)

Yukarıdaki gazelde şair, sevgilinin kapısına vardığında girmesine izin verilmediğini fakat onun bu durumu karşısında rakibinin bir hileyle içeriye girdiğini yakınlıkla ifade eder.

Bir dem oldu sen de cevr-i yâr ile kan ağladuñ
Ben o demlerde senüñ dem-sâzuñ oldum bilmedüñ (G. 50/3)

Şair yukarıdaki gazeline sevgilisine, “bir zamanlar sen de sevgilinin eziyetleriyle kan ağladın ben senin bu zor zamanlarında yanında olup sırdaşın oldum fakat sen bu durumu görmezden geldin” mealindeki sözleriyle hâlinde yakınmaktadır.

N’ola çeksem dem-â-dem çeşme Nâşid kuhl-ı istiğnâ
Cefâyı dostdan luğ ü ‘aâyı yâddan gördüm (G. 66/9)

Yukarıdaki gazelde Nâşid, her daim gönül tokluğuyla hareket ettiğini fakat buna rağmen dostlarından cefa görürken yabancılardan lütuf ve ihsan gördüğünü yakınlıkla ifade etmiştir.

2.1.9. Sevgi

Yandım çerâğ-ı hüsnüñe pervâneler gibi
Oldum esîr zülfüñe dîvâneler gibi (R. 5/1)

Şair yukarıdaki rubâisinde sevgilisine olan aşkını, mumun yaydığı ışığın tesirinde kalıp etrafında dönmekten kendilerini alamayan ve nihayetinde kendilerini o ateşe atıp can veren pervanelerin aşkına benzetmiştir. Devamında da sevgilisinin saçlarına divaneler gibi esir olduğunu da eklemiştir.

2.1.10.Çaresizlik

Va' de-i kemmün ile ferdāya şalma bizleri
Sākıyā ver cām-ı la'lünden meded bir pāre şu (B. 27/1)

Yukarıdaki beyitte yalan vaatlerle sevgili tarafından yarınlar bırakılmak istemeyen şair, sevgilinin kırmızı kadehe benzettiği dudaklarından bir parça su içebilmek için yalvarır.

2.1.11. Olaylar Karşısındaki Değerlendirme ve Tepkiler

PİR-i muğāna varmış duydum cenāb-ı zāhid
Rindān işine bilmem varmış niçin karışmış (G. 41/4)

Klasik Türk edebiyatında rind-zahid ikilisine çokça rastlanır. Kaba sofu olan zahidin meyhanecinin yanında görülmüş olması durumu karşısında rind işine niçin karıştığı sorgulanmıştır.

Leylî vü Mecnūn kitābın tıfl iken ezberlemiş
Böyle lāzımdır fūnūn-ı 'aşkı işte öğreniş (G. 42/5)

Şaire yukarıdaki gazelinde aşk ilmini öğrenirken Leyla ve Mecnun kitabının küçük yaşlarda ezberlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

2.1.12.Vuslat Beklentisi

Olsun sezā-yı vuşlaṭuñ ey şūh-ı dil-firīb
Luṭf eyle ṭutma Nāşid'i bigāneler gibi (R. 5/2)

Bu beyitte şair sevgiliyi gönül aldatan işveli güzel olarak niteler. Sevgilisine kavuşmaya layık olmak isteyen şair, ondan lütuf beklemekte yabancılar gibi ayrı tutulmak istememektedir.

Bir varağ-pāreyle yād et bende-i mehcūrı
Naḥl-i nāzım ḥātırım şor bir yeşil yaprakla gel (B. 29/1)

Bu beyitte şair kendisini sevgilisinden uzakta kalmış bir kul olarak niteler ve ondan gelecek bir yaprak parçasıyla hatırlanmayı bekler.

2.1.13. Hayal Kırıklığı

Va' d-i vişāli yārūñ bir nev-edā revişmiş
'Uşşāka kaşdı ancak bir sāde gösterişmiş (G. 41/1)

Yukarıdaki beyitte sevgilinin kavuşma vaadinin yeni bir üslup olduğunu ifade eden şair, sevgilinin bu üslubunun âşıklarına sade bir gösteriştan ibaret olduğunu hayal kırıklığını dile getirmiştir.

2.1.14. Şikâyet

2.1.14.1. Zamandan Şikâyet

Ne yaman zor geçer zevk-ı vişāl-i cānān
Uzanır tül-ı emel gibi zamān-ı hicrān (B. 6/1)

Şair yukarıdaki beyitinde sevgiliye kavuşulduğunda zamanın çok zor geçtiğini zira ayrılık vaktinin de bir yandan sonu gelmez bir arzu gibi uzadığını ifade etmiştir.

2.1.14.2. Rakipten Şikâyet

Gitmiş rakīb-i fitne-meniş kūyuna yine

‘Uşşāk-ı zāra düşdü bütün güft ü gū yine (B. 24/1)

Yukarıdaki beyitte şair, fitne çıkararak rakibin sevgilinin yanına gittiğinin duyulduğunu ve bu durum karşısında ağlayan âşıkların dedikoduya düştüklerini ifade eder.

Dürüg-ı fitne-engiz-i rakibe şarf-ı gūş etme

Şağın aldanma öyle bī-me’āl efsāneye luğf et (G. 9/5)

Şair bu beyitte sevgilisinden lütuf bekleyerek yalancı ve fitne çıkararak rakibin sözlerine kulak vermemesini ve anlamsız efsanelerine aldanmaması noktasında ricada bulunur.

Dürüg-ı bī-me’ālin zīver-i gūşın kabūl etme

Tefahhus etme hāl-i ‘āşıkı ağıyār-ı bed-gūdan (G. 69/10)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliye kötü sözlü rakibin aşkının halini araştırmasını ve anlamsız sözlerini kulağının süsü olarak kabul etmemesi gerektiğini söyleyerek uyarıda bulunur.

2.1.14.3. Sevgiliden Şikâyet

Bu muydu resm-i kânūn-ı mürüvvet ey cefā-pişe

Unutduñ hayli demdir Nāşid-i bīmārı sulţānım (B. 9/1)

Bu beyitte şair sevgilisine eziyeti huy edinmiş bir zalim olarak seslenerek uzun zamandır unutulduğu için şikâyetinde bulunur.

Bir ḥaylī zamāndır beni yād eylemedüñ hîç

Bir nāme-i luṭfuñ ile şād eylemedüñ hîç (G. 11/1)

Şair yine bu beyitte sevgili tarafından hatırlanmamaktan şikâyette bulunur. Bir mektup lutfetmeyip şairi mutlu etmediği için de üzüntüsünü dile getirmiştir.

Eger naqd-ı dili etsek fedā yolunda ol şūḥuñ

Yine yanında geçmez bir pula gūyā ki dānıkdır (B. 28/1)

Yukarıdaki beyitte sevgilinin yolunda gönül sermayesini feda ettiğini ifade eden şair, onun buna tanık olmasına rağmen gözünde bir pula dahi eşit saymadığını söyleyerek şikâyette bulunmuştur.

Mümkün degül ol şūḥ-ı cefā-cū ile ülfet

‘Ömrüm gibi sür’atle geçer reh-güzerimden (B. 40/1)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin ömür gibi hızlıca geçip gitmesinden dolayı bir türlü ona kavuşamadığı için şikâyette bulunur.

Hep senüñ derd ü gamuñ eyledi dil-ḥasta beñi

Ey vefāsız demedüñ kim ne ziyān oldu baña (G. 1/8)

Hep sevgilinin dert ve gamından gönlünün hastalandığını ifade eden şair bu durumu karşısında vefasız sevgilisinin bir kez olsun zararını, kaybını sormamasından dolayı şikâyette bulunmuştur.

Va’ d-i vişāli yārüñ bir nev-edā revişmiş

‘Uşşāka kaşdı ancak bir sāde gösterişmiş (G. 41/1)

Yukarıdaki beyitte sevgilinin kavuşma vaadinin yeni bir üslup olduğunu ifade eden şair, sevgilinin bu üslubunun âşıklarına sade bir gösteriştten ibaret olduğunun hayal kırıklığını dile getirmiştir.

‘Ăşıka nāz eyleyip aġyārı hem-rāz etmede
 Naġme-i cevrin dil-i ‘uŝŝāka ŝehnāz etmede
 Mübtelāsın dā’imā āzürde-i nāz etmede
 Cān ü dilden bir gözü āhūya düŝdü gönlümüz (Mur. 1/IV.)

Ŗair yukarıdaki dörtlükte bir gözleri ahuya gönlünün düŝtüġünü ancak sevgilinin âşıklarına naz edip yabancıları dost edinmesinden, âşıkların gönlüne eziyet naġmeleriyle naz etmesinden ve ona müptela olanları nazıyla incitmesinden dolayı şikâyette bulunur.

Senüñ etdiklerüñ ‘uŝŝāka ey ŝüh-ı vefā-düşmen
 Ne Cengiz etdi ne Derbend ü Bakü’de Hülegü de (G. 82/3)

Ŗaire göre sevgilinin âşıklarına yaptıklarını ne Cengiz ne Hülagü yapmıştır.

2.1.14.4. Kendinden Ŗikâyetler

Dil-beste olup zülfine bir âfetüñ ey dil
 Ser-bāzlıġı pîŝ-nihād eylemedüñ hîç (G. 11/5)

Ŗair bu beyitte bir âfetin saçlarına gönlünü bağlayıp cesurluġu kanun haline getirmediġi için gönlünden şikâyet eder.

Dil-beste olup ni‘met ü ārāyiŝ-i dehre
 Nāŝid daġı sen fikr-i me‘ād eylemedüñ hîç (G. 11/7)

Bu beyitte şair kendisine dünyanın süsüne ve nimetine gönül bağlayıp ahretini düşünmediġi için şikâyette bulunmuştur.

2.2. Eylem ve Durum Tasviri İfade Eden Kelimeler

2.2.1. Ağlama

Hāk-i pāyın tūtiyā-yı çeşm-i cān et ey gönül
Akıdıp seyl-āb-ı eşkin gülşen-i dildāra var (G. 18/4)

Yukarıdaki beyitte şair gönlüne seslenerek can gözüne sevgilinin ayağının tozunu sürmesini ve gül bahçesine varıp gözyaşlarını sel misali akıtmasını söyler.

Ey gönül rāh-ı ser-i kūyında cūşān olmadı
Etmiş iken ‘ālemi ğarq-āb çeşm-i pür-nemüñ (G. 51/4)

Şair yukarıdaki beyitinde gözyaşlarıyla dolu gözlerinin âlemi suya boğarken sevgilinin bulunduğu mahallenin yolunda aynı şekilde dolup taşmamasını anlatır.

Āh edip sūzān olup eşk-ābe-rīz oldukça ben
Ney figān eyler mey ağlar şem‘ eyler riqqati (G. 100/8)

Şair yukarıdaki beyitte ben âh ederek yanıp gözyaşlarımı döktükçe ney figan eder, mey ağlar, mum merhamet eyler diyerek üzüntüsüne ney, mey ve mumun nasıl eşlik ettiğini ifade eder.

2.2.2. Konuşma

Alıp etrāfına etfāl-i necmi kışsa-h^vān olmuş
Hikāyāt-ı dil-i nāşādımı taqrīr eder meh-tāb (G. 6/3)

Yukarıdaki beyitte şair mehtabı bir hikâye anlatıcısı olarak niteler ve yıldızların çocuklarını etrafına alıp onlara mahzun gönül hikâyesini anlattığını söyler.

2.2.3. Uyuma

Tāb-ı mey-i şabūhī mest eylemiş o şūhu

Varmış o mest-i 'işve nāz ile h̄^vāba mışmış (G. 41/3)

Şair yukarıdaki beyitte sevgilinin sabahları içilen şarabın ışıltısından mest olup naz sarhoşluğuyla mışıl mışıl uyumaya gittiğini ifade eder.

2.2.4. Yas Tutma

Nice demdir ğam-ı hicrān ile bī-tāb ü ğam-h̄^vārım

Çıkar 'ayyūka her şeb bülbül-āsā nāle vü zārım (G. 62/1)

Şair yukarıdaki beyitte nice zamandır ayrılığın acısıyla mecalsiz ve gam çekmekte olduğunu ve her gece bülbül gibi ağlayıp inlemesinin göğe ulaştığını ifade eder.

2.2.5. Yazı Yazma

Sübha-i lü' lū gibi tārīhini nazm eyledim

Oldu her bir harfī yektā bir güher hem yek-nemaṭ (T. 17/5)

Şair yukarıdaki beyitte padişahın tarihini inci bir tespih gibi yazdığını ve her bir harfinin eşsiz bir cevher gibi olduğunu ifade eder.

Yine tekmil-i evşāf-ı şerīfūñ nice mümkündür

Eger medhūñde biñ dāne kaşīde eylesem inşā (T. 20/17)

Yukarıdaki beyitte şair, bin tane methedici kaside yazsam da senin şerefli vasıflarını tamamlamak mümkün değildir diyerek padişahı övgüde bulunmuştur.

Қadrin bilir şāh-ı cihān mesrūr olursun bī-gümān

Tārīhi yaz tırma hemān mānend-i dürr-i pür- 'iber (T. 29/23)

Şair beyitte cihan padişahının inciye benzeyen ibretlerle dolu tarihini yazdığında takdir göreceğini ve bu durumdan sevinç duyacağını ifade eder.

2.2.6. Sarhoşluk (Humar)

Yā belā-yı 'aşk-ı dilber yā humār-ı cām-ı mey

Uğratır bir derde elbet ādemi hük-m-i şebāb (G. 5/5)

Şair yukarıdaki beytinde gençlik hükümlerinin ya şarap kadehinin sarhoşluğuyla ya da sevgilinin aşkının belasıyla bir derde uğrattığını ifade eder.

Tāb-ı mey-i şabūhī mest eylemiş o şūhu

Varmış o mest-i 'işve nāz ile h'āba mışmış (G. 41/3)

Şair yukarıdaki beyitte sevgilinin sabahları içilen şarabın ışıltısından mest olup naz sarhoşluğuyla mışıl mışıl uyumaya gittiğini ifade eder.

2.2.7. Uyku-Rüya

Göricek 'ālem-i ma'nāda cenāb-ı şeyhi

Şanki kâbus basar gibi uyandım bu gece (B. 15/1)

Şair yukarıdaki beyitte mana âleminde şeyhini görünce kâbus basar gibi uyandığını ifade eder.

2.2.8. Vuslat

Sezā-yı vaşl olup bî-gāneler ben dūr-bāş oldum
Bağılsa cümleden ben vuşlat-ı yāra sezā-vārım (G.62/2)

Şair yukarıdaki beyitte vuslat konusunu “yabancılar sevgiliye kavuşmaya layık olurken ben yasaklı olup uzak ol diye uyarıldım. Aslına bakılırsa ben sevgiliye kavuşmaya hepsinden daha çok layıktım.” diyerek işlemiş ve serzenişte bulunmuştur.

‘Arz-ı kām-ı vuşlata lāzım nihānī bir maḥall
Çünkü olmuşdur mu ‘ayyen her bir ester cāya cāy (G.107/2)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgiliye kavuşma arzusunu dile getirmek için gizli bir yerin olması gerektiğini çünkü katırların (burada rakiplerini kastediyor) belirli yerlerin etrafında bulduklarını ifade eder.

2.2.9. Hastalık ve Ölüm

Ḥasta-i derd-i ğama ḥabbü’ş-şifādır şüpheşiz
La‘l-i gevher-bār-ı yāķūtında ol teb-ḥāleler (G. 20/2)

Bu beyitte şair sevgilisinin yakut saçan kırmızı dudağında bulunan uçuğu gam derdinin hastasına şifa veren ilaç tanesi olarak niteler.

3. BÖLÜM: DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1.Ses Anlam İlişkisi

3.1.1.Ünlemler

Ey Şehen-şāh-1 melā'ik-hilkat ü kıdsī-şiyem
Dā'imā dönsün murāduñ üzre çarḥ-1 bī-direng (K. 3/1)

Şehen-şāhā Hıdīvā Kār-fermā Ma'dilet-kārā
Eyā mülk-i cihānuñ irs ile Sultān-1 zī-şānı (K. 4/34)

Va'de-i kemmün ile ferdāya şalma bizleri
Sākıyā ver cām-1 la'lüñden meded bir pāre şu (B. 27/1)

Meded ey bāde te'şir et mizāc-1 yāra rūḥ-āsā
Koma dem-beste gülzār-1 ruḥuñ pür-āb ü tābiş yap (G. 7/3)

Yetiş ey çāre-sāzım ey ṭabībim bir devā eyle
Yatar bī-çāre Nāşid hicr ile bīmārdır sensiz (G. 38/7)

'Āşıkuñ bende-i dīrini unutma kerem et
Merḥamet kıl meded ey şāh-1 cihān bī-kesine (G. 90/3)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere ünlemler, yardım çağrısında bulunmak, birine seslenmek, ifade edilen duygu pekiştirmek yahut anlamı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmıştır.

3.1.2. Edatlar

Meh gibi bürc-i hâmel'den hüsniñ etdikçe tulü'
Olsun 'uşşâkuñ bütün mânende-i kurbân-ı 'id (K. 1/5)

Tâ zamân-ı vâlid-i mağfûrdan bu âna dek
Etmedim bir kimseden ihsân-ı hil'at iltimâs (K. 2/2)

Yalnız bir ben miyim ey kân-ı luḫ u merḫamet
Rûḫ-ı 'âlemsin 'inâyet senden ister cümle nâs (K. 2/5)

Cirîd atdıqça ol Şâh-ı cihân-gîr-i melek-sîmâ
Giderdi tâ verâ-yı şaḫna dek çün tîr-i perrâni (K. 4/23)

Zîkr edip esbâb-ı hüsniñ dîde-i bādâma dek
Gerden-i berrâḫdan gîsû-yı 'anber-fâma dek
Mışra'-ı berceste-veş ol sîmden endâma dek
Maḫla'-ı âḡâzdan tâ maḫḫa'-ı encâma dek
Vaşf-ı hüsni dil-rubâdır ser-be-ser dîvânımız (Tah. 3/3)

Edatlar en geniş manasıyla tek başlarına bir anlam ifade etmeyen ancak kullanıldıkları kelimelerle birlikte cümleyle ilişki kuran türlere denir. Nâşid de Divanında pek çok yerde edat kullanmıştır. Bunlardan bazıları yukarıdaki beyitlerde örnek olarak gösterilmiştir.

3.1.3. Sözcükler

3.1.3.1. Sıklık

Tablo 1. Sık Kullanılan Kelimeler

Âh: 26	Çeşm: 73	Gül: 79	Meh: 33	Şevket: 47
Aşk: 63	Dil: 94	Hüsn: 105	Mihr: 58	Şûh: 36
Beyza: 23	Dilber: 23	İhsan: 43	Padişah: 37	Taht: 28
Cân: 72	Ey: 127	Kûy: 30	Resm: 33	Yâr: 60
Cam: 30	Gönül: 28	Lâl: 37	Sultan: 93	Yüz: 43
Çarh: 37	Göz: 27	Mâh: 33	Şeh: 39	Zülf: 51

3.1.3.2. Zıtlık**Rûz-Şeb**

Ey benim şevketlü hünkârım du'â-yı hayruña
Rûz u şeb mevķûfdur hep cümle a'zâ vü havâs (K. 2/6)

N'ola aķsa gözümden rûz u şeb deryâ gibi yaşıım
Atıldım dest-i cevr-i dehr ile mehcür olup kaldım (G. 61/4)

N'ola bülbüller gibi feryâd edersem rûz ü şeb
Goncasından dür olan bîmâr-ı zâr-ı hasretim (G. 64/6)

Yukarıdaki beyitlerde rûz ve şeb kelimeleri gündüz ve gece manalarındaki zıtlıklarının yanı sıra beyitteki fiilin hiç durmadan, aralıksız yapıldığını belirtmek üzere kullanılmıştır.

Gece-Gündüz

Geceyi gündüze tebdil edelim tâ-be-seher

Şemsipaşa'dan edip semt-i Beşiktaş'a güzer
 Nâşid -āsā okuyup böyle güzel şarkiler
 Ey meh-i evc-i leţāfet çıkalım mehtāba (Ş. 1/4)

Şair yukarıdaki beyitte güzel şarkılar eşliğinde gecedен sabaha kadar sevgiliyle mehtaba çıkmanın hayalini yazmıştır. Burada gece gündüz zıtlığı bu iki zaman arasında cümledeki fiillerin durmaksızın yapılması anlamında kullanılmıştır.

Visâl-Hicran

Ne yaman zor geçer zevk-ı vişâl-i cānān
 Uzanır tül-ı emel gibi zamān-ı hicrān (B. 6/1)

Visal ve hicran kelimeleri kavuşma ve ayrılık manasında sevgiliye kavuşmanın beraberinde ayrılığı da getirmesinden dolayı zor geçtiğini ifade ederken kullanılmıştır.

Mehcûr-Mevsûl

Ne rütbe zāhirā mehcûr isem ma'nāda mevşûlüm
 Zāmîrim dā'imā rāci' o tıfl-ı mekteb-i nāza (B. 31/1)

Yukarıdaki beyitte görülen vuslat- hicran zıtlığındaki gibi mehcür-mevsul kelimeleri de bu zıtlıkla aynı manada kullanılmıştır. Mehcür kelimesi gurbete düşmek manasında kullanılırken mevsul kelimesi ise kavuşmak manasında kullanılmıştır.

Matla-Makta

Maţla'-ı āğāzdan tā maţta'-ı encāma dek
 Vaşf-ı hüsn-i dil-rubādır ser-be-ser dīvānımız (Tah.3/III.4,5)

Yukarıdaki beyitte şair ilk beyit anlamına gelen matla ve son beyit anlamına gelen makta kelimelerini kullanarak divanında baştan sona kadar gönlünü kapan sevgilinin güzelliğinin vasıflarını anlattığını ifade etmiştir.

A'lâ-Ednâ

Eñ ednâ bendesi gâlib gelip dârât ü Dârâ'ya
Du'â-yı hayrî bu resme gerek a'lâ vü ednâya (Tes. 1/III.3)

Çadem başdıqda mehd-i 'âleme iqbâl-i devletle
Zuhûru kıldı memnûn cümleten a'lâ vü ednâyı (T. 8/14)

Yukarıdaki beyitlerde alâ ve ednâ kelimeleri halk içindeki yüce ve aşağılık kişileri kastetmek amacıyla kullanılmıştır. Padişahın yaptıkları karşısında tüm halkın memnun kaldığını ve padişaha duacı olduklarını ifade etmiştir.

Bende-Âzâd

Esîr-i hüsn-i hülkuñ ola cümle bende vü âzâd
Bu beyti şıdķ-ı kalb-ile kuluñ Nâşid eder irâd (Tes. 1/XIII.3)

Şair yukarıdaki beyitte sevgilinin yaratılışının güzelliğinin esiri olan tüm köle ve hürlerle birlikte Nâşid de sadık kalbiyle bu beyti söylediğini ifade eder. Bende kelimesi köle, âzâd kelimesi de hür manasında beyitte kullanılmıştır.

Pîr-Civan

Ülfet-i pîr ü civânuñ imtizâcî mümteni'
Da'vî-i mezkûreye şâhid kemân ü tîr olur (G. 31/7)

Yukarıdaki beyitte pîr ve civân kelimeleri yaşlı ve genç olarak zıt anlamda kullanılmıştır.

Nîk-Bed

Ne şa‘deyn-i kevâkibden ne nahseyn-i hâzerdendir
Zuhûr-ı ihtilâf-ı nîk ü bed hükm-i kâderdendir (G. 35/1)

Nîk ü bed her zâta bir şüretde göster kendüni
Kaatre ol aḥbâbuña a‘dâya ‘ummân ol yürü (G. 106/8)

Yukarıdaki beyitlerde kullanılan nîk ve bed kelimeleri iyi ve kötü olarak zıt anlamda kullanılmıştır.

Lutf-Kahr

‘Âşık ki luṭf u kaḥruñu cānâ behem bilir
Rûy-i ‘itâb görse de senden kerem bilir (G. 37/1)

Nâşid yukarıdaki beyitte âşığın sevgilisinden gelen lutfu da kahrı da bir bilmesi gerektiğini, sevgilisinin azarlayan yüzünü görse de kerem ettiğini düşünmesini ifade ederken iki zıt kelimeyi bir arada kullanmıştır.

Sûret-Manâ

Olma dil-dâde nuḳûş-ı zâhire
Şürete meyl eyleme ma‘nâya bak (G. 43/3)

Şair yukarıdaki beyitte sûret ve mana kelimelerini zıt anlamlı kullanarak zahiri nakışlara gönül verilmemesi gerektiğini görünenin ötesindeki anlama bakılması gerektiğini ifade eder.

Nefy-İsbat

Şarf-ı zihnet nefyine işbâtına
Remz-i pâk-i sırr-ı istiñnâya bak (G. 43/7)

Yukarıdaki beyitte nefy ve isbat kelimeleri inkâr ve isbat manasında kullanılır ve bu ikisi üzerine düşünülmesi gerektiğini söyler.

İttihad-İhtilaf

İttihâduñ sırrını idrâk için
İhtilâf-ı şüret-i eşyâya bak (G. 43/10)

Yukarıdaki beyitte şair birliğin sırrını anlamak için eşyanın görünüşündeki ayrılığa bakması gerektiğini söyler. Beyitte zıt anlamada kullanılan ittihad ve ihtilaf kelimeleri birlik ve ayrılık manasına gelmektedir.

Şeyh-Şâb

Evşâf-ı zâkı ‘âlem-i ‘irfânı pür kıla
Dâ’im zebân-ı midhatı her şeyh ü şâbdan (G. 67/9)

Şair yukarıdaki beyitte şeyh ü şâb kelimeleriyle yaşlı ve genç manasında zıt anlamda kullanmıştır.

Gâlip-Mağlup

Tutuşdukça o şūhuñ pençe-i ‘aşkıyla cân ü dil
Miyân ü gâlib ü mağlūbda peygâri seyr eyle (G. 85/6)

“Can ve gönülün sevgilinin aşkının pençesinde tutuşurken savaşın ortasındaki galip ve mağlupları seyret” manasına gelen bu beyitte şair galip ve mağlup kelimelerini zıt anlamda kullanmıştır.

Subh-Mesâ

Hemân şubh u mesâ fikr ü hayâli ey perî sensin
Çıkarma hâtıruñdan luṭf edip bu ‘abd-ı müştâkı (G. 95/2)

Cenāb-ı hāk mübeşşer eyleyip feth ü beşāretle
Du‘āmız böyledir şubh u mesā şad baht u şevketle (Muh.1/III.2,3)

Yukarıdaki beyitlerde subh ve mesa kelimeleri sabah ve akşam manalarında zıt anlamda kullanılmıştır. İlk beyitte sabah akşam akıldan çıkmayan sevgili için ikinci beyitte ise sabah akşam fetihle müjdelenmek için dua edildiğini ifade etmek için kullanılmıştır.

Zemistan-Yaz

Cevr ile çekelden o bütün germ ile serdin
Farq edemez ‘uşşākı zemistān ile yazı (G. 101/4)

Yukarıdaki beyitte âşıkların sıcak ve soğuğu sıkıntıyla çektiğinden beri kış ve yaz iklimini fark edemediklerini söyleyen şair zemistan ve yaz kelimelerini zıt anlamda kullanmıştır.

Bây-Gedâ

Teşrîfüñ ile Dāverā memnūn olup bāy ü gedā
Gitdi gönüllerden şehā envā‘-ı renc ü havf u bīm (T. 13/7)

Alay-ı seyfüñi seyr eyleyen bāy ü gedā cümle
Du‘ā-yı devletüñ ez-cān ü dil hep oldular güyān (T. 16/11)

Yukarıdaki beyitlerde zıt anlamda kullanılan bay-geda kelimeleri zengin ve fakir manasındadır. Düşürülen tarihlerde Nâşid zengin fakir herkesin padişahın memnun olduğunu ve devletin devamı için gönülden dua ettiklerini ifade etmiştir.

Rûz-Şam

Memnūn olup her rûz ü şām feth ü zaferle şād-kām
Düşmenden alsın intikām ol dāver-i nikū-siyer (T. 29/10)

Nâşid tarih manzumesinde fetih ve zaferin devamı için dilekte bulunmak adına iki zıt kelimeyi bir arada kullanmıştır.

Şark-Garp

Eyâ şāhib-ķırān-1 şark u ğarb Sultān-1 heft-iķlīm

Mübārek başuña şāyestedir zer efser ü dihīm (Muh.1/IV.1,2)

Şair, “Ey doğunun ve batının hükümdarı, yedi iklimin sultanı mübarek başına altın taç layıktır.” manasına gelen beyitinde şark ve garp kelimelerini doğu ve batı olarak zıt anlamda kullanmıştır.

3.1.3.3. İkilemeler

Maç maç

‘Uķde-i kākül-i müşgīnūñi ruhsāruña şaç

Sen şalın nāz ile cūlar öpe pāyuñ māç māç

Nāşid’üñ hālini şor ey gül-i nāzende-mizāc

‘Āzim-i seyr-i çemen-zār-1 gülistān olalım (Ş. 2/4)

Dâne dâne

Niyyeti kayd eylemekmiş bu dili gīsūlaruñ

Ruħlaruñda dāne dāne hāl-i ‘anber-būlaruñ

Bir nigeħle ‘aķlīmı yağmaya verdi el’-amān

Ebrüvān-1 çeşm-i āhū ğamze-i cādūlaruñ (Ş. 3/1)

Dāne dāne hāller gördükçe ruhsārında ben

Nāşid-āsā vaşf-1 hūsn-i yārı ıtrā eyledim (G. 63/5)

Yukarıdaki beyitlerde şair dane dane ikilemesini sevgilinin tane tane olan benleri için kullanmıştır.

Tatlı tatlı

Olur lezzet-çeş-i kand-ı nebāt-ı şoḥbetüñ ḥālā
Edersin ‘āşıkāna tatlı tatlı va‘de-i ferdā (Tah.2/IV.2,3)

Defa defa

Def‘a def‘a ‘arz-ı ḥāl etdim rikāb-ı nāzuña
Bir bir aḥvāl-i dil-i şeydāyı inhā eyledim (G. 63/2)

Şair yukarıdaki beyitte sevgiliye defalarca hâlini anlattığını ve onu dîvâne gönlünün hallerinden haberdar ettiğini ifade eder.

Refte refte

Refte refte pāyına yüz sürmek için ol şehüñ
Cismimi zevraḫ sirişk-i çeşmi deryā eyledim (G. 63/3)

Şair, refte refte ikilemesini “gitgide” anlamında sultanın ayağına yüz sürmeye giderkenki hâlini anlatırken kullanmıştır.

Başka başka

Başka başka dağlar yaḫdım ser-ā-pā sîneme
Lāle-zār-ı ‘aşḫda şan‘atlar ibdā eyledim (G. 63/4)

Şair yukarıdaki beyitte baştan ayağa sinesine başka başka dağlar yaktığını ve aşkın lale bahçesinde sanatlar meydana getirdiğini anlatır.

Taze taze

Tāze tāze nice bāzīçeler ihdās eyler

Mā'il olmak çatı gçmş gzeln nev-resine (G. 90/6)

Şair taze taze ikilemesini yeni yeni anlamında sevgilinin ortaya çıkardığı oyunlar için kullanmıştır. Sevgilinin bu yeni yeni oyunlarından dolayı ona gönlünü kaptırmanın ne kadar gç olduğunu ifade eder.

Tak tak

urulmudur leafetle binā-yı hüsn-i dil-csı

O çār-ebr bt-i 'ālem-pesendn tāk tāk üzre (G. 92/7)

Yukarıdaki beyitte gönül çeken sevgilinin güzelliğinin binasının letafetle kurulduğunu söyleyen şair, bina yapılırken çıkan tak tak seslerini belirtmek için bu ikilemeyi kullanmıştır.

Çeh çeh

Geçer çeh çehle vatı bülbülünü ā'irlern sözle

Yanar yo em'-i bezm-i yāra hç pervāneden ġayrı (G. 98/9)

Gül gl

Açılmış gl gl olmuş ryu ol htt-ı nev-āmedden

Çemen-zār-ı cemālinde yetidirmiş gl-i sru (G. 105/2)

Şair, sevgilinin yeni çıkan tüylerin yüzünde bir gl gibi açıldığını ifade ederken gl gl ikilemesini kullanmıştır.

Bâb bâb

Hüsn-i hulûk ile nazîrin görmedim vallâhi ben
Nüşha-i eslâfa tafşîl üzre baqdim bâb bâb (K. 8/8)

Yukarıdaki beyitte bâb bâb ikilemesini “bölüm bölüm” anlamında kullanan şair, eskilerin kitaplarındaki ayrıntılı açıklamalara bölüm bölüm baktığını ancak yaratılışının güzelliğine benzeyen hiçbir şey görmediğini yemin ederek ifade eder.

3.1.3.4. Eş Anımlı Kelimeler

Afitab-Mihr

Bu günü gözlerdim ey mihr-i sipihr-i salţanat
Āfitāb-ı cūd u in‘āmuñdan edem iktibās (K. 2/3)

Yukarıdaki beyitin ilk dizesinde şair padişaha saltanat feleğinin güneşi diyerek seslenirken ikinci dizede de onu cömertliğin güneşi olarak niteler bu doğrultuda mihr ve afitab kelimelerini eş anlamlı olarak kullanır.

Afitab-Şems

İktibās-ı nūr eder şemsinden aşhāb-ı fehūm
Āfitāb-ı maţla‘-ı kudsīdir İhyāu’l-‘ulūm (B. 1/1)

Şair, bir önceki örnekte de olduğu gibi güneş anlamına gelen şems ve afitab kelimelerini eş anlamlı olarak kullanmıştır.

Bîm-Hirâs

‘Abd-ı mevrûşuñ kadîmî çākeruñ Nāşid kuluñ
Çoğ zamānlardır ki çekdi derd ile bîm ü hirās (K. 2/7)

Şair yukarıdaki beyitte korkuyla dert çektiğini iki eş anlamlı kelime olan bîm ve hirâs kelimeleriyle ifade etmiştir.

Kadd-Kâmet

Ḳadd ü ḳâmet hep yerinde nâz-perver ince bel
Cân ü dilden bir gözü âhûya düşdü göñlümüz (Mur. 1/II.2)

Yukarıdaki beyitte şair, gönülden bağlı olduğu gözleri ahu sevgilisinin boyundan bahsederken kadd-kamet kelimelerini eş anlamlı olarak kullanmıştır.

Turra-Perçem

Periŝân turra vü perçem bütün meftûnu hep ‘âlem
Hele ben Nâşidâ bilmem kimüñ cânânıdır kimdir (G. 34/11)
‘Aqlımı başdan çıkardı zîr-i fesde perçemüñ
Göñlümü bend etdi ‘ömrüm turra-i ḥam-der-ḥamuñ (G. 51/1)

Yukarıdaki beyitlerde alna düşen saç tutamı olarak adlandırılan tura ve perçem kelimeleri eş anlamlı kullanılarak şairin sevgilinin saçlarına olan tutkusuna konu olmuştur.

Deŝ-Sahra

Benim-çün n’ola ağlarsa vuḥuş-ı deŝ ü ŝahrâ hep
Girîbân-çâk-i ḥasret derd ile ma‘zûr olup ḳaldım (G. 61/5)

Şair, çöl manasındaki deŝ ve sahra kelimelerini eş anlamlı olarak kullanmıştır.

Feryat-Figan

Ne feryād ü figān eyler eşer ne āh-1 pey-der-pey
Bu saht-1 dilligi ne seng ü ne pūlāddan gördüm (G. 66/5)

Şair yukarıdaki beyitte sevgiliden gördüğü gönül sertliğini taştan ve çelikten bile görmediğini ifade ederken feryad ve figan kelimelerini eş anlamlı olarak kullanmıştır.

Havf-Bîm

Teŝrîfûñ ile Dāverā memnūn olup bāy ü gedā
Gitdi gönüllerden ŝehā envā‘-1 renc ü havf u bîm (T. 13/7)

Padişahın gelişiyle zengin fakir herkesin memnun olup gönüllerinden korkunun gittiğini ifade eden şair havf ve bîm kelimelerini korku manasında eş anlamlı olarak kullanmıştır.

Baht-İkbāl

Şad baht u şad iqbāl ile dīdār-1 ferruḥ-fāl ile
Tevkīr ile iclāl ile tahtuñda oldukça muḳīm (T. 13/8)

Duzah-Tamu

Şerār-1 dūzahı beldār çiçekli cāme ‘addetsin
Metā‘-1 seyyiātı etdiren peymūde tamuda (G. 82/6)

Yukarıdaki beyitte şair tamu ve duzah kelimelerini cehennem manasında eş anlamlı olarak kullanmıştır.

3.2. Birleşik Filler

Etmek:

Yine bir āfet-i cündiye meyl etdi dil-i zārım
Cirīd-i ğamzesiyle urmağ ister ṭabla-i cānı (K. 4/44)

Gözlerüñ aç ‘ālem-i bālāya bağ
Diğğat et mir’āt-ı nüh-sīmāya bağ (G. 43/1)

Tā derūn-ı ğoncaya te’şir eder
Dūd-ı āh-ı bülbül-i şeydāya bağ (G. 43/9)

Nağş ederseñ ebruvān-ı yarı resm-i yaya çek
Başka ṭarḥ etmek dilerseñ bağ hilāl-i aya çek (G. 45/1)

Nice esrār-ı mübhem keşf eder yek-nažra-i çeşmüñ
Ṭuyar sırr-ı zamīr-i ‘āşıkānı ṭab’-ı keşşāfuñ (G. 48/3)

Ey şeh-i mülk-i vefā senden ümīd etmez mi hiç
Nāşidā bīmārı çoktandır ferāmüş eyledüñ (G. 49/6)

Dehān-ı tengini ta’rīf için baş-ı mağāl etmem
Düşüp vaşf-ı miyāna inceden ince ḥayāl etmem (G. 59/2)

Şunup bir kerre la’l-i ḥāl-dārın seyr et esrārı
Geçirdi ser-te-ser mest-i nigāh-ı ‘aşkı dārūdan (G. 69/7)

Şalınmağ resmini ta’līm eder cennetde ṭobā’ya
Eger Rıdvān göreydi nāziş-i reftār-ı dil-cūsın (G. 73/4)

Eylemek:

Hasretiyle bezm-i meyde şöyle bir âh eyledim
Sâkinân-ı âsumânı cümle âgâh eyledim (R. 17/1)

Olma dil-dâde nuķūş-ı zâhire
Şürete meyl eyleme ma'nâya bak (G. 43/3)

Su'âl eyler bulunmaz hâtır-ı maḥzûnumuz şimdi
Yine peygüle-i ğamda yatıp rencür olup kaldık (G. 44/3)

Dâ'imâ eyler tesellî taḥlî hulyâlar ile
Şâh-ı ṭab'uñ bir nedîm-i nükte-dânıdır gönül (G. 56/5)

Dil-i mecrûhuna raḥm eyle 'ömrüm Nâşid-i zârûñ
Derûn-ı külḥan-ı ğamda yatıp maḥşûr olup kaldım (G. 61/7)

Egerçi şerbet-i şahbâya teşbîh eyledim ammâ
Leṭâfetde lebûñle lezzet-i gül-nârı bir buldum (G. 63/3)

Diberlere ben 'âşıkım bildiğim olsun olmasın
Vaşf eylerim hep anları gördüğüm olsun olmasın (G. 71/1)

Bir kerre bûs-ı la'lini etsem niyâz ol âfetüñ
Haydi cesâret eylerim dedigim olsun olmasın (G. 71/3)

Kılmak:

Qılma insâna ḥaķâretle nâzar
Añla sırrı nüşâ-i kübrâya bak (G. 43/2)

Berg ü bâr-ı luṭfuñu görsün dil-i üftâdegân
Ey nihâl-i nâz-perverdüm kerem kıll sâye çek (G. 45/5)

‘Āşıkūñ bende-i dīrini unutma kerem et
Merḥamet kıl meded ey şāh-ı cihān bī-kesine (G. 90/3)

Cism-i bī-cān idi dīvān-ı hümāyūnu anuñ
Kıldı bir rūḥ-ı mücessem ile anı iḥyā (T. 5/4)

Tārīḥ-i cevheri bu tarz-ı nefis-i dil-cū
Şehzāde-i melek-ḥū kıldı cihānı memnūn (T. 7/13)

Ḥuşūşan şimdi bir necl-i necil iḥsān edip Bārī
Münevver kıldı çeşm-i kāmını nūr-ı ‘ināyetle (T. 9/5)

Ref’ edip Nāşid dü destim şidk-ıla kıldım du ‘ā
Müjdeler dünyāya ki Sulṭān Selīm etdi cülūs (T. 14/9)

Bi-ḥaḳḳ-ı āyet-i Nūr ü be-ḥaḳḳı süre-i ve’l-Leyl
Mübārek kıla Bārī Şeh Selīm’e liḥye-i pākin (T. 15/10)

El ursa ger tūfenge at sürse şahn-ı cenge
Ger şir ü ger pelenge kılsaydı ḥamle bir ān (T. 18/9)

Ḥidiv-i ma’ dilet-perver şehen-şāh-ı melek-ḥū kim
Cihandan ber-ṭarāf kıldı bütün āşüb ü gavḡāyı (T. 8/5)

Olmak:

Yine bir nev-nihāl-i nāza meftūn oldı ‘ālem kim
Aña dil-ḥasta Nāşid şimdi biñ cān ile ‘āşıkdır (G. 26/7)

Bāri rü' yāda o şūhuñ mażhar olsam ҡahrına
Bu meşeldir vāķı' ā düş ' aksine ta' bīr olur (G. 31/5)

Kilk-i müjeñle ħālūñi yaz rūy-ı zerdūñe
Elbet muza' fer olmalı derler du' ā-yı misk (G. 47/8)

Raķıbe eyler ise ħoş mu' āmele cānān
Sebeb olur bu edā infi' āle toĝrusu bu (G. 77/4)

'Aks-i ruĥsāruñ düşelden şanma kim cūşān olur
Mā' il oldu ħüsnūñe feryād eder hem-vāre şu (G. 78/8)

Görünce ħāne-i āyīnede dil-dārı zann etdim
Tamām oldu muṭābıķ mihr ü māhuñ iķtirānınca (G. 79/2)

Muṭribuñ gerçi ki her ṭavrına dil mā' il olur
Līk ĝāyetle ĝöñül düşdü müeşşir sesine (G. 90/2)

Zāhidūñ hep sa' y ile taḥşīli olmuş ' aksine
Olmamış vāķıf kitāb-ı ' aşkuñ evvel dersine (G. 91/1)

Emīn olsa ' aceb mi fitne-i çeşminden ebrūsu
Olur elbetde mer' i ħāṭır-ı ħ^v işān ü hem-sāye (G. 93/3)

Girerdi belki dest-i şevķa bir kez ṭarf-ı dāmānı
Eger mümkin olaydı şayda yüz biñ dāne dām anı (G. 97/6)

3.3. Tamlamalar

Tablo 2: Altı kelimededen oluşan Farsça tamlamalar

nedīm-i bezm-i hāş-ı şāh-ı heft-iḳlīm-i nāz (G. 23/5)
vaşf-ı çīn-i perçem-i yāri berā-yı misk (G. 47/1)
Fikr-i dūr-ā-dūr-ı al-ı bāğ-ı ḫüsn-i yār (G. 106/6)

Tablo 3: Beş kelimededen oluşan Farsça tamlamalar

berāt-ı rahmet-i ser-levḫa-i ‘unvān-ı ‘īd (K. 1/4)
Tīr-i nigāh-ı ğamze-i dil-düz-ı dilberi (G. 2/7)
büse-i gül-ğonca-i la‘l-i leb-i yāri (G. 16/4)
Nuḳūd-ı genc-i şabr-ı ‘āşık-ı zārı (G. 17/3)
vāḳıf-ı sırr-ı zamīr-i ḳalb-i ‘āşıḳdır (G. 25/3)
dūd-ı āh-ı nār-ı sīne-i ‘āşık (G. 32/6)
baḫs-i dūr-ā-dūr-ı ḳayd-ı ḫalka-i zūlfūñ (G. 33/6)
Eşer-nāk-i nesīm-i āh-ı āteş-zād-ı ‘āşıḳdır (G. 33/7)
Rumüz-āmüz-ı ders-i nüşha-i fenn-i belāğatdır (G. 36/11)
Pāye-i mirḳāt-ı ḳaşr-ı vaşl-ı dilberden (G. 42/3)
Ḫayāl-i şekkeristān-ı leb-i gül-reng-i dilberle (G. 59/4)
ḳayd-ı hevā-yı ṭurra-i ṭarrār-ı müşğine (G. 59/6)
Külḫan-ı pür-dūd-ı āteş-zār-ı nār-ı ḫasretim (G. 64/1)

esir-i kayd-ı hicr-i hārḥār-ı ḥasretim (G. 64/2)
Mübtelā-yı zaḥm-ı tīg-ı tāb-dār-ı ḥasretim (G. 64/4)
ser-şār-ı cām-ı ğaflet-i eyyām-ı mağrūrı (G. 73/12)
meslek-i şeh-rāh-ı semt-i kūy-ı maḫşūdu (G. 80/7)
fikr-i dūr-ā-dūr-ı sevdā-yı ser-i zülfe (G. 81/3)
nāfe-i āhū-yı deşt-i kişver-i ÇİN'ı (G. 86/6)
Temāşā-yı cemāl-i bāğ-ı rūy-ı yārı (G. 87/4)
nām-āver-i esrār-ı feyz-i kenz-i lā-yefnā (G. 96/10)

Tablo 4: Dört kelimededen oluşan Farsça tamlamalar

şekl-i hilāl-i ğurre-i ğarrā (K. 1/2)
lezzet-yāb-ı būs-ı kand-ı la'lūñ (K. 1/8)
Maḥmūd-ı mīr-i mekrümet-perdāz-ı zī-şānı (K. 4/2)
ḥüsn-i ḥulḫ-ı zāt-ı vālāña (K. 4/26)
ferzāne-i eşheb-süvār-ı şahñ-ı himmetsin (K. 4/27)
yektā-rev-i pehnā-yı envā'-ı ma'arifsın (K. 4/31)
pīş-ğāh-ı dāver-i devr-i zamāñ (K. 5/21)
iştihār-ı heft-ḥ'āñı ṭarf-ı insāya (K. 5/30)
çeşm-i mest-i dilberāñ-ı nīm-ḥ'āb (K. 8/16)
mevsim-i eyyām-ı hengām-ı şebāb (K. 8/22)

cem 'iyyet-i tertib-i bezm-i 'iše (G. 7/1)
Nār-ı eşk-i hāl-i ruhsāruñla (G. 14/1)
tırta-ı ham-der-ham-ı pür-piç-i cānāna (G. 16/3)
Fürüg-ı lem' a-pāş-ı kurs-ı nevvārı (G. 17/2)
Kināyāt-ı maḳāl-i çeşm-i pür-gūyuñ (G. 27/10)
şive-i telmih-i tab'-ı nükte-dānuñdur (G. 27/10)
hıfz-ı mihr-i hüsn-i 'ālem-girine (G. 28/4)
şafā-yı lezzet-i şahbā-yı Kevşer'i (G. 30/5)
Pertev-i mihr-i cemāl-i hüsnü (G. 31/6)
taḳḳik-i baḥs-i derd-i 'aşk (G. 32/3)
Ḥaṭ-ı dil-keş-nümün-ı levḥ-i hüsnüñ (G. 32/5)

3.4. Dua ve Beddua Cümleleri

Dua

Taht-ı şevketde muḳim olsun İlahi Şeh Selim

Dehre oldukça serir-ārā meh-i tābān-ı 'id (K. 1/9)

Her şebi ḳadr ola her ruzı mişāl-i 'id-i nev

Her bir eyyāmı geçe mānende-i ezmān-ı id (K. 1/10)

Ḥazret-i Mevlā ser-i iclālūñ üzre her zamān

Eylesin bāl-i hümā-yı fetḥ u nuşretten çeleng (K. /8)

Emānet et cenāb-ı Şeh Selīm'i hıfz-ı Mevlā'ya
Ki olsun yüz sene devletle dünyānuñ nıgeh-bānı (K. 4/48)

Eden pür-gū şehen-şāh-ı cihānuñ nuṭkudur hūameñ
Hudā hoşnūd ola ol şāh-ı zī-şān-ı melek-hūdan (G. 69/13)

Beddua

Kec-nigāh eylerse 'uşşāk-ı felāket-dideye
Dide-i ağıyāra insin yā İlahī kara şu (G. 78/6)

Dā'im bula telāşı a' dā-yı bed-me'āşī
Dönsün hemişe başı mānend-i esb-i tāhūn (T. 7/7)

Eger bir düşmen-i bed-h'āhı varsa Hāzret-i Mevlā
Qarın-i zillet-i hārı kıla her dem küdüretle (T. 9/8)

Perişān eyleyip düşmenlerin günden güne Bārī
Hemişe mażhar olsun zāt-ı pāki feyz-i Yezdān'a (T. 11/11)

3.5. Konuşma Dili

3.5.1. Ses taklidi kelimelerin yansıması

Tāb-ı mey-i şabūhī mest eylemiş o şūhu
Varmış o mest-i 'işve nāz ile h'āba mışmış (G. 41/3)

3.6. Deyimler ve Atasözleri

3.6.1. Atasözleri

Düş aksine tabir olur

Bāri rü' yāda o şūhuñ mażhar olsam қahrına
Bu meşeldir vākı' ā **düş 'aksine ta'bir olur** (G. 31/5)

Meyve veren ağacı taşlarlar

Begenmezlerse қadd-i yāri zannetme ҳaleldir bu
Atarlar seng-i ta'ni nahl-i pür-bāra meşeldir bu (G. 76/1)

Yanlış hesap Bağdat'tan döner

Şahih olmazsa erbāb-ı dürūguñ ger hisābatı
Meşeldir **kim döner Bağdād'dan yanılış hisāb** atı (G. 99/7)

Yaralıya su verilmez

Zahm açarken hañçer-i gamzeñle şunma la'lüñ
Ey tañbim çün mücerrebdir **götürmez yara şu** (G. 78/5)

Duvarı nem, insanı gam yıkar

Hayret-i 'aşk ile giryān olma Nāşid kıl hazer
Çünkü **mādan oldu derler rañne-i dīvāra şu** (G.78/9)

3.6.2. Deyimler

ağız aramak (Tah.2)	gözden düşürmek (G.87/6)
âh etmek/eylemek (G.3/2,G.82/4, R.17/1)	gözü tutmak (K.4/19)
aklı baştan çıkmak (G.51/1)	hata etmek (G.89/9)
aklı yağmaya vermek (Ş.3)	hata eylemek (G.87/1)
aklım almak (M.1/3, G.50/5, G.53/3, G.68/4)	hayrette kalmak (K.5/29,G.102/4,G.92/9, T.15/1)
ayyuca çıkmak (G.62/1)	hayrette komak (K.4/18)
baş üzre olmak (G.54/7)	ikrar etmek (K.4/33,T.21/7)
başına çalmak (G.104/8)	imdad etmek (Tah.2)
başına devlet kuşu konmak (G100/2)	kâbus basmak (B.15)
başına teng eylemek (K.3/2,B.26/1)	kâm almak (K.4/8)
bayram eylemek (G.46/4)	kan ağlamak(G.50/3)
bülbül gibi olmak (T.5/7,T.16/15)	kaskatı kalmak(G.102/8)
can vermek (T.5/8, T.6/3)	kıl kadar farkı olmamak (G.69/4)
canı ağzına gelmek (G.19/7)	kulak burdurmak (G.104/5)
canı yanmak (G.79/9)	meydan almak (K.4/8)
canı yerine gelmek (K.4/28)	payına yüz sürmek (T.7/6, Ş.2)
cesaret eylemek (G.71/3)	selam almak (G34/9)
çekip çevirmek (G.45/3)	soyup soğana döndürmek (G.55/7)
davet etmek (G.94/4)	su gibi akmak (Ş.2)
dilden düşürmemek (G.6/4)	sû'-i zan eylemek (G.1/6)
el vermek (K.5/37,T.11/14)	takat getirmek (T.14/6)
el üzre tutmak (G.44/2)	toz etmek (T.36/18)
emanet etmek/eylemek (K.7/1,T.26/2)	toz kondurmak (G.88/8)
ezber eylemek (G.19/9)	vakit sarf etmek (G.102/14)
fark etmek (G.75/7,G.101/4)	yüz göstermek (G.45/6)
feryad etmek (G.78/8,Tah.2)	yüz sürmek (K.3/7,K.6/10,Ş.2/3,G.1/11,G.42/4,G.6 0/2, G.63/3)
feyz almak (G.92/5)	yüz vermek (G.76/6)
fırsat bulmak (G.104/7)	zikretmek (Tah.2)
gönlü düşmek (G.90/2, Mur.1/1)	

3.7. Ayet, Hadis ve Kelam-ı Kibarlar

Nur suresi ve Leyl suresi

Bi-ḥaḳḳ-ı **āyet-i Nūr** ü be-ḥaḳḳı **sūre-i ve'l-Leyl**
Mübârek kıla Bārī Şeh Selīm'e liḥye-i pâkin (T. 15/10)

Nâşid yukarıdaki tarih manzumesinde Kurân'ın 24. sūresi olan Nūr sūresi ve 92. sūresi olan Leyl sūresinin adlarını zikretmiştir.

Fetih suresi

Ġayrı yeter taşdı' i ḳo **ser-sūre-i Feth'i** oḳu
Ḳavş-ı du 'ānuñ tâ oḳu bulsun icâbetde maḳar (T. 29/22)

Medd-i bi-smillâha beñzer **sūre-i Feth** üstüne
Nuşret-i sulţân-ı 'âlemdir verir gūyâ peyâm (T. 43/15)

Bād-ı leyl-i naşşı **pâk-āyet-i Feth** olmaḡla
Ḳudret-i ḥaḳḳ ile yazmış anı kitâb-ı kirâm (T. 43/17)

Kûran'ın 48. suresi olan Fetih suresi de Nâşid'in Divanında üç kez anılmıştır.

Ayet iktibasları

İnip gökden melekler ḥıfz için zât-ı hümâyūnuñ
Mübârek başuñ üzre oldular **innâ fetahnâ-h**ân (T. 16/13)

Nâşid yukarıdaki tarih manzumesinde Feth suresinin “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik” mealindeki 1. ayetine iktibasta bulunmuştur.

Vücūdu **aḥsen-i taḳvīm**'e mażhar

Şecā'at fitrat-ı pākinde ma'lem (T. 19/4)

Nâşid tarih manzumesinde Tin suresinin 4.ayetinde “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır” mealindeki sözüyle iktibasta bulunmuştur.

Nâşid be-ḥaḳḳ-ı ḥā vü mīm Şāh-ı cihān Sultān Selīm
Ola serīrinde muḳīm 'ālem du'ā-güyādır (T. 34/9)

Kur'ân'da “Ha-mim” ile başlayan 7 sure vardır. Bu sureler : Mümin suresi, Fussilet suresi, Şura suresi, Zuhruf suresi, Duhan suresi, Casiye Suresi, Ahkaf suresi.

Yazıldı şafḥa-i nūr üzre güyā medd-i **Bismillāh**
'Izārı üzre irsāl etdi ḥaṭṭ-ı 'anber-işrākin (T. 15/6)

Besmele, “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım” manasında Müslümanlar tarafından her işe başlarken ve Kur'ân'da Tevbe suresi hariç her surenin başında söylenir ancak bir ayet olarak sadece Kur'ân'da Neml suresinin 30. ayetinde geçmektedir. Nâşid de Divanında besmeleyi zikretmiştir.

Hadisler

Ya'ni hem-nām-ı şehen-şāh-ı serīr-i **Levlāk**
Müşterī-re'y ü kerem-pīşe Muḥammed Paşa (T. 5/6)

“Levlāke levlāk lemâ halaktü'l-eflāk” hadis-i şerifi, “Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” manasındadır.

Olan nām-āver-i esrār-ı feyż-i **kenz-i lā-yefnā**
Aña ḥarf-i ḳanā'at naḳş-ı pāk-i ḥātem olmaz mı (G. 96/10)

“El- kanâatü kenzün la-yefnâ” hadis-i şerifi “Kanaat tükenmez bir hazinedir” manasındadır.

4. BÖLÜM: DİVANDAKİ ŞAHSİYETLER VE ŞAIRLE MÜNASEBETİ

4.1. Peygamberler

4.1.1. Hz. Âdem

İlk insan ve ilk peygamber olarak bilinir. Kur'an'da ve hadislerde adı pek çok yerde geçmektedir. Hz. Adem, “insanlığın babası” anlamına gelen “Ebü'l-Beşer” ve “Allah'ın temiz kulu” anlamına gelen “Safiyyullah” sıfatlarıyla anılır³².

Hz. Âdem edebiyatımızda çamurdan yaratılması, ilk insan olması, meleklerin kendisine secde etmesi ancak Ezâzil adlı meleğin secde etmeyip şeytan olması, sol eğe kemiğinden yaratılan eşi Havva ile kendilerine yasak olan meyveyi almaları ve cenneten kovulmaları vs. gibi hadiseler neticesinde adı geçmektedir. Nâşid de Divan'ında iki yerde Hz. Âdem'in adını zikretmiştir.

İçen bu çeşme-i dil-cüdan âbı

Şanır cennetde kevşer içdi Âdem (T. 44/3)

Cirîd-bâzî bu resme olmamışdır devr-i Âdem'den

Kemâl-i hayret el verdi bütün a'lä vü ednâya (T. 5/37)

4.1.2. Hz. Nuh

Nuh peygamber, kavmini uzun yıllar imana davet etmiş ancak çok az kişi ona inanmıştır. Bunun üzerine onlara beddua etmiş ve Allah tarafından gelen vahiyle bir gemi yaparak kendisine inananlarla birlikte her hayvan türünden ikişer tane alarak kavmini geride bırakır ve ardından tufan kopar. Bundan sonra insanlık Hz. Nuh'tan türediği için “İkinci Âdem” olarak da anılır.

³² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), s.6.

Nâşid'in Divan'ındaki tarih manzumelerinde padişahın ömrünün uzun olması ve neslinin köklü olmasından bahsederken adı zikredilmiştir³³.

Vâlid-i mâcid ü ihvân-ı kirâmına anuñ
‘Ömr-i Nüh eyleye ihsân cenâb-ı Mennân (T. 2/7)

Şâhen-şeh-i ‘âlî-neseb Sultân-ı pākîze-ḥaseb
Tâ Nüh ez-eccâd u eb nesl-i nesîl-i mu‘teber (T. 29/1)

4.1.3. Hz.Musa

İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamberdir. Tûr-i Sîna'da Allah'la olan konuşmaları, Firavunla mücadelesi, esasının büyük bir yılana dönmesi, yine bu asa ile Kızıldeniz'i ikiye bölerek arasından ordularını geçirmesi mucizeleri ve yed-i beyzâ (beyaz el) olarak bilinen elini koynuna sokup çıkardıktan sonra elinin beyaz bir nur olması mucizesi ve daha birçok mucizeleri olduğu bilinir. Kur'an-ı Kerîm'de de adı geçen peygamber, Nâşid'in Divan'ında Allah'ın dağa tecelli etmesi ve esasının ejderhaya dönüşmesi hadiseleriyle adı zikredilmiştir³⁴.

Olunca zerre deñlü mazhar-ı elṭâf-ı sübhân'î
Tecellî-gâh olur bir naḥl-i kühî çeşm-i Mūsâ'ya (G. 93/2)

Bu nazmı Vehbi-i mu‘ciz-deme ‘arz eyle kim Nâşid
Müşâkildir kefinde ḥâmesi şü‘bân-ı Mūsâ'ya (G. 93/7)

³³ İskender Pala, a.g.e., s.361.

³⁴ İskender Pala, a.g.e., s.334.

4.1.4. Hz. Davud

İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Zebur indirilen peygamber, sesinin güzelliğiyle de bilinir. Hz. Davud'un adı Nâşid'in Divan'ında da bu doğrultuda yer bulmaktadır.

Maķâmın anda bulmuş cümle Dāvūdî nefesler hep

Laţîf elhân ile Ƙur'ân okunmaķ anda ĥatm olmuş (B. 30/1)

4.1.5. Hz. Muhammed

Klasik edebiyatımızda Hz. Muhammed'in hayatını, yaşayışını anlatmak, ona duyulan sevgi, saygı ve bağlılığı göstermek ve şefaatinin istemek amacıyla Ahmediyye, Muhammediyye, na't, hilye, siyer, kırk hadis gibi birçok edebî tür bulunmaktadır. Nâşid Divanı'nda şefaatin istemek ve ona bağlılığını gösterirken adını zikretmiştir.

Yâ Pâdişeh-i mülk-i risâlet luţf et

V'ey dâver-i iklîm-i şefâ'at luţf et

Bu bende-i bîmâra devâ sendendir

Ĥaķķımda benim eyle kerâmet luţf et (R. 2)

Nâşidâ bu şübhesiz elţâf-ı ĥaķ'dır kim ola

Müftî-i şer'-i Muĥammed fıķrası târiĥ-i tâm (K. 51/1)

Sülûkü sünnet-i Peyĥamberi ifâyadır her dem

Reh-i Mevlâ'ya şarf etmekde naĥd-ı fikr-i derrâkin (T. 15/5)

Ĥazret-i Sultân Selîm bin Muştafâ Ĥân-ı kerîm

Muĥyî-i şer'-i Nebî ya'ni emîrû'l-mü'minîn (T. 24/2)

Ahlākı hulk-ı Muşafā hem menba‘-ı ayn-ı vefā
Etmekde şer‘a iktifā ser-levha-i metn-i hüner (T. 29/8)

Dedim bu mışra‘-ı bercesteyi Nāşidā tārīh
Tulū‘ etdi Muḥammed Muşafānuñ şulb-i pākinden (T. 46/1)

4.2. Dört Halife

Nāşid’in Divanı’nda dört halife Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali Çâr-yâr adlandırmasıyla anılır. Hz. Ebubekir sadakati, Hz.Ömer adaleti, Hz. Osman ise Hz.Muhammed’in iki kızıyla evlendiği için zinnureyn lakabıyla ve hayâsıyla Nāşid’in şiirlerinde geçer.

Muvāfiķ eylemişdir ḥazret-i ḥaķķ
Kemāl-i ḥüsn-i ḥulkın Çâr-yâr’a (T. 30/2)

Sultān Selīm-i yem-‘atā hem-ḥāl-i ḥulk-ı Muşafā
Şiddiķ-ḥü ‘Oşmān-ḥayā Ḥayder-seḥā ‘adl-i ‘Ömer (T. 29/4)

Şāhen-şeh-i gerdün-maķar Sultān-ı kerrübī-siyer
Kerrār-ı Fārūķī-eşer Bū-bekr-ḥü ḥayder-zafer (T. 31/1)

Hem semiyi-yi cenāb-ı Zi’n-nüreyn
Ya‘nī kim cāmi‘-i kelām-ı Ḥudā (T. 1/5)

4.3. Melekler

Rıdvān

Cennetin bekçisi olarak bilinen Rıdvān’ı şair, divanındaki iki beyitte anmıştır.

Şalınmağ resmini ta‘līm eder cennetde ʔobā’ ya
Eger Rıd̄vān göreydi nāziş-i reftār-ı dil-cūsın (G. 73/4)

Düşdü bir beytde tārīḫ-i vefāt-ı merḫūm
Fem-i Rıd̄vāndan olundu rivāyet ammā (T. 40/16)

Kerrūbiyân

Allah’a en yakın ve en büyük melekler olarak bilinir.

Sürünce esb-i düldül-fāmuñu iḳbāl-ile ḫālā
Kerūbiyyān bu gūnā vaşf-ı pākūñde olur gūyā (Tes. 1/V.3,4)

4.4. İslam Büyükleri

Ebu Hanife

Hanefi mezhebinin imamı olarak bilinen Ebu Hanife’nin adı, Osman Molla’nın müftü olması sebebiyle düşülen tarih manzumesinde geçmektedir.

Ḥazret-i Bū-ḫanīfe-i šānī
Oldu müfti-i dāver-i dünyā (T. 1/1)

Hārūnu’r- Reşid

Abbasi halifesi olan Harunu’r-Reşid, Nâşid’in Divanı’nda iki yerde geçmektedir.

Ola iḫsān u luḫfuñla cihān hep cümle memnūnuñ
Ḥilāfet rütbesinde rūḫu iḫyā oldu Hārūn’uñ (Tes. 2/I.3,4)

Bu ŧevket ü bu ŧān ile görseydi bu ‘unvān ile
Bendeñ olurdu cān ile bī-ŧübhe Hārūnü’r-Reŧīd (T. 4/4)

4.5.Yönetici ŧahsiyetler

4.5.1. Efrasiyab

Firdevsî’nin ŧehname’sinde Efrasiyab olarak Kutadgu Bilig ve Divān-ı Lugatî’t-Türk’te ise Alp Er Tunga olarak geçen Turan hükümdarıdır. Mâveraünnehir’de hüküm süren Alp Er Tunga, İnan’ı Piŧdadiyān sülalesinden almıŧtır. Firdevsî’nin ŧehname’sinde bu savaŧlar geniŧ yer bulmuŧtur. Edebiyatımızda kahramanlık sembolü olarak anılır³⁵.

Zevālin fehm edenler devlet-i yek-rūze-i çarħuñ
Verir mi daħme-i Efrāsiyāba hetk-i nāmūsın (G. 73/11)

Sultān Selīm-i kām-yāb in ‘ām-baħŧ-ı ŧeyħ ü ŧāb
ŧāyestedir Efrāsiyāb olsa aña der-bān-ı der (T. 31/2)

4.5.2. Cengiz ve Hülagü

Moħol hükümdarı olan Cengiz ve İnan’da hüküm süren İlhaniye Devletini kuran torunu Hülagü, Nāŧid’in gazellerinde sevgilinin ettiħi eziyetler sebebiyle yer bulmaktadır.

Senüñ etdiklerüñ ‘uŧŧāka ey ŧüh-ı vefā-düŧmen
Ne Cengiz etdi ne Derbend ü Bakü’de Hülegü de (G. 82/3)

ŧaf-ı müjħān-ı çeŧm-i mesti ŧan ceyŧ-i Hülegü’dür
Geçer ŧehr-i derünü urmaħa Derbend ü Bakü’den (G. 69/8)

³⁵ İskender Pala, a.g.e., s. 135

O ŧāh-ı mülk-i 'iŧve atlı-i 'ām edip Hūlegū-veŧ
 evirdi devlet-i hūsninde 'adlı ü dādı bī-dāda (G. 80/2)

ŧehr-i dil yağmasına teslīt edip müjgānını
 San Hūlegū leŧker-i Tatar'a fermān eyledi (G. 102/3)

4.5.3. Gazneli Mahmud

Nāŧid, Gazneli hūkūmdarı Mahmud ve kölesi Ayaz³⁶ hikāyesine telmihte bulunarak gazeline zikretmiŧtir.

İbāl-i cihān naŧ-ı ber-āb olduĝun añlar
 Bir kerre gören va'a-i Mamūd ü Ayāz'ı (G. 101/7)

4.5.4. Melik ŧah ve Kılıç Arslan

Selçuklu hūkūmdarları olan Melikŧah ve Kılıçarslan, Nāŧid'in tarih manzumelerinde Sultan III.Selim'i methederken adları zikredilmiŧtir.

Zamānında olaydı ger Melikŧāh
 Olurdu cān ü dilden 'abd-ı dergāh (T. 36/5)

Göreydi arb-ı tīĝın ılıarslan
 Silā-dārına olur idi der-bān (T. 36/9)

³⁶ İskender Pala, a.g.e., s. 295.

4.5.5. Hüseyin Baykara

Timurlu İmparatorluğu hükümdarı olan Hüseyin Baykara, Hüseyinî mahlasıyla yazdığı şiirleriyle de tanınır. Nâşid'in Divanı'nda da bir defa adı geçmiştir.

Hindü-yı hâli hıttâ-i hüsnünde oldu şâh
Aldı cemâli mülkünü şan Baykara-yı misk (G. 47/7)

4.5.6. Kanuni Sultan Süleyman

Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı olan Sultan I.Süleyman Nâşid'in şiirlerinde döneminin padişahlarını överken adı geçmiştir.

Hıdîv-i ced-be-ced şâhen-şeh-i dihîm ü devlet kim
Bisât-endâz olaldan yümn ile mülk-i Süleymân'a (T. 11/1)

Olup emr-i gazâda Şeh Selîm-i Evvel'e şânî
Unutdursun vüfûr-ı 'adl ü dâdı Şeh Süleymân'ı (K. 4/50)

Eger idrâk edeydi nükte-i mazmûn-ı eş'ârın
Olurdu ba'îs-i fahr u mübâhât-ı Süleymân Hân (T. 16/6)

Geh tîr ü geh kemâne top ile geh nişâne
Her tavrı Hüsrev-âne mânend-i şeh Süleymân (T. 18/8)

4.5.7. III. Mustafa

Sultan III.Mustafa döneminde saraya alınan Nâşid, şiirlerinde sultana yer vermiş ve padişahın iltifatına mazhar olmuştur.

Dâver-i Cem-'âzamet hazret-i Sultân-ı cihân

Muṣṭafā Hān-ı kerem-pīşe o şāh-ı zī-şān

(T. 2/1)

4.5.8. I.Abdülhamid

Osmanlı padişahlarının yirmi yedincisi olan Sultan I.Abdülhamid, Nâşid'in döneminde yaşadığı padişahlardandır. I.Abdülhamid döneminde mabeyncilik görevinde sarayda bulunan Nâşid burada çıkan kıskançlıklardan dolayı saraydan uzaklaştırılmıştır. Buna rağmen Nâşid, şiirlerinde I.Abdülhamid'e sıkça yer vermiştir. Hatta I.Abdülhamid, Nâşid'i tarih manzumesi yazması konusunda teşvik etmiştir³⁷.

Cenāb-ı hazret-i 'Abdü'l-ḥamīd Hān-ı melek-ḥū kim

Nazīri gelmemiştir taht-gāh-ı mülk-i imkāna (T. 3/1)

Dedi kalem teşvīk ile menkūtını tefrīk ile

İqbāl-i bā-tevfīk ile etdi cülūs Sulṭan Ḥamīd (T. 4/12)

Şāhen-şeh-i zamāne 'Abdü'l-ḥamīd Hān' uñ

Etsin Ḥudā hemīşe iqbāl-i 'ömrin eفزün (T. 7/1)

Şehen-şāh-ı zamāne Hazret-i 'Abdü'l-ḥamīd Hān kim

'Adāletle pür etdi şīṭ-ı luṭfu mülk-i dünyāyı (T.8/1)

4.5.9. III. Selim

Nâşid'in döneminde yaşadığı padişahlardan olan III.Selim, Nâşid gibi şiir ve mûsiki ile yakından ilgilenmiştir. İlhâmî mahlasıyla şiirler yazan III.Selim'in bir divanı vardır. Mûsikiye kazandırdığı makamlarla birlikte bestekârlık yönüyle de

³⁷ Lütfi Alıcı, "Dîvân-ı Nâşid İnceleme-Metin", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1998), s. 72.

bilinmektedir. Nâşid, Sultan III.Selim döneminde saraya geri dönmüştür ve padişahın iltifatlarına mazhar olmuştur³⁸.

Taht-ı şevketde muķīm olsun İlāhī Şeh Selīm
Dehre olduķça serīr-ārā meh-i tābān-ı ‘īd (K. 1/9)

Cenāb-ı hāzret-i Sulţān Selīm Hān-ı melek-hāşlet
Cırīde bindi cem ‘ edip muķarreblerden erkānı (K. 4/1)

Emānet et cenāb-ı Şeh Selīm’i hıfz-ı Mevlā’ya
Ki olsun yüz sene devletle dünyānuñ nıgeh-bānı (K. 4/48)

Olup emr-i ğazāda Şeh Selīm-i Evvel’e şānī
Unutdursun vüfūr-ı ‘adl ü dādı Şeh Süleymān’ı (K. 4/50)

Yukarıdaki beyitte Kānūnī Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim, III.Selim anlatılırken adları anılmıştır.

Cihān-bān-ı mu ‘aẓẓam hāzret-i Sulţān Selīm Hān kim
Felek devr eyleyelden gelmemişdir mişli dünyāya (K.5/1)

Şāhen-şeh-i zamāne Sulţān Selīm Hān’uñ
Evşāf-ı zāt-ı pāki gelmez hele hesāba (K. 6/1)

Şeh Selīm bin Muşţafā Hān ibni Aḥmed Hān kim
Olsa gülmīḥ-i deri şāyeste ķurş-ı āfitāb (K. 8/11)

Şeh Selīm’uñ ‘ōmr ü ‘ıķbālin füzūn etsin Hudā
Bu dil-i bīmārıma her türlü dermān eyledi (G. 102/12)

³⁸ Lütfi Alıcı, a.g.e., s.74.

Hem feyzini sārī ede hem emrini cārī ede
Tevfîkı haq yārī ede etdi cülûs Sultân Selîm (T.13/12)

Cenâb-ı Şeh Selîm-i Bâyezîdü'l-ḥulḳ-ı ḳudsî-dil
Ḥudâ-vend-i şeref-pîrâ o sultân-ı kamer-peyker (T. 33/2)

Yukarıdaki beyitte Sultan III.Selim ahlak bakımından Sultan II.Bayezid'a benzetilmektedir.

4.6.Tarihî ve Efsanevî Şahsiyetler

4.6.1. Hızır

Âb-ı hayat suyunu içip ölümsüz olduğuna inanılan ve darda olanlara yardım ettiğine inanılan Hızır'ın adı Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa ile olan hadisesiyle geçmektedir³⁹. Peygamber olduğuna dair rivayetler vardır⁴⁰. Naşid'in beyitlerinde rehber ve yardımcı olması yönüyle adı geçmektedir.

‘Adl oldu çün şî‘ârı bâ-‘avn-ı luḳ-ı Bārī
Ḥızr ola aña yārī ḡavş-ı zamâne maḳrûn (T. 7/5)

Ġâzî olup hep leşkerüñ naşr-ı haq olsun yâverüñ
Ḥızr'ı hemîşe rehberüñ ḳılsuñ Ḥudâvend-i Kerîm (T. 13/5)

Cünd-i melek ser-leşkeri Ḥızr-ı hidâyet rehberi
‘Avn-ı Ḥudâ’nuñ mażharı elḳâbı şâh-ı baḫr ü ber (T. 29/10)

³⁹ İskender Pala, **a.g.e.**, s.205.

⁴⁰ Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı- Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Meffhumlar** (Ankara: İnkılap Kitapevi, 1943), s.119.

Hz. Hızır, Nâşid'in bir beyitinde de İskender-i Zülkarneyn ile birlikte anılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in Kehf suresinde hayatı hakkında bilgi verilen İskender, rivayetlere göre veziri Hızır ve ordusuyla birlikte zulumat ülkesine âb-ı hayâtı aramaya gitmişler ancak Hızır'ın suyu bulup içtiği halde İskender'e içmek nasip olmamıştır. Nâşid de şiirinde Hızır'la olan birlikteliklerini konu etmiştir⁴¹.

Budur İskenderi çünkim zamānuñ
Edip Mevlā cenāb-ı Hızra hem-dem (T. 44/1)

4.6.2. Neriman

Neriman meşhur İran pehlivanı Sâm'ın babasıdır. Sâm da Zal'ın babasıdır. Firdevsi'nin Şehname'sinde adı geçen meşhur İran kahramanı Rüstem de Zal'ın oğludur⁴². Divan şiirinde oğlu Sâm'ın yiğitliğiyle anılır ve kasidelerde övülecek kişi Neriman'a benzetilir⁴³.

Çekseydi tîğ-ı bürrân şaff-ı 'adūyı lertzān
Eylendi hep gürizān olsaydı ger Nerimān (T. 18/10)

4.6.3. Sâm

Neriman'ın oğlu olan Sam'ın adı Şehname'de geçmektedir. Feridun zamanında yaşayan Sam kuvvetlidir ve Nâşid'in şiirinde de bu yönüyle yer bulmaktadır. Hz. İsa'nın mucize olarak dirilttiği üç kişiden biridir.⁴⁴ Saçı, sakalı ve kirpiği bembeyaz doğan Zâl'in babasıdır. Sâm bu sebepten Zâl'i oğlu olarak kabul etmeyip Elburz dağına bırakmıştır⁴⁵.

Edip sersām Sām'ı nerm ederdi āhenen qalbin

⁴¹ İskender Pala, **a.g.e.**, s.236-237.

⁴² Agah Sırrı Levend, **a.g.e.**, s. 164.

⁴³ İskender Pala, **a.g.e.**, s.356-357.

⁴⁴ İskender Pala, **a.g.e.**, s.390.

⁴⁵ İskender Pala, **a.g.e.**, s.488.

Nazar kılsa mehâbetle eger bir kez Nerīmān'a (T. 37/2)

4.6.4. Rüstem

Şehname'de adı övgüyle geçen İran kahramanı Rüstem, Zal'in oğludur. "Rüstem-i Dâstân, Rüstem-i Zâl, Pûr-ı Zâl-i Zer, Pûr-ı Destan, Tehemten, Heft-hân-ı Cem" gibi sıfatlar hep onundur⁴⁶. Edebiyatımızda kahramanlık, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak geçen Rüstem Nâşid'in şiirlerinde bu yönde yer bulmaktadır.

Yek-nigâh-ı qahruña tākāt getirmez olsa ger
Leşker-i düşmen ser-â-pâ Rüstem-i destân-ı Tūs (T. 14/6)

Hemân bir dâstân-ı Rüstem'i tazmîndir yoḥsa
Merâm-ı şâ'ir-i tûsî nedir efsâneden ğayrı (G. 98/4)

4.6.5. Tehemten

Zâl oğlu Rüstem'in lakaplarından biridir. İri yapılı, güçlü anlamına gelir⁴⁷. Nâşid'in tarih manzumesinde kuvvetiyle yer bulmuştur.

Ḥudāvend-i Tehemten-zūr Şâh-ı Qahramân-şavlet
Ki tarz u tavrı cümle dil-pesend ü pâdişâh-âne (T. 37/1)

4.6.6. Behram

I.Yezdicerd'in oğlu ve halefi olan Behram⁴⁸, kuvveti, cesareti ve adaleti ile meşhur Sâsâni hükümdarıdır. Gûr denilen yabanî eşek avına meraklı olduğundan

⁴⁶ İskender Pala, **a.g.e.**, s.382

⁴⁷ Nimet Yıldırım, "Rüstem-i Zâl", İslam Ansiklopedisi, C.35 (Ankara: TDV, 2008) s. 294-295.

⁴⁸ Enver Konukçu, "Behrâm-ı Gûr", İslam Ansiklopedisi, C.5 (Ankara: TDV, 1992) s. 356.

Behram-1 Gûr olarak anılır⁴⁹. Arapça ve Farsça şiirleri vardır. Nâşid'in şiirlerinde de iki kez adı zikredilmiştir.

Sultân bin Sultândır şâh-1 shehen-şâhândır
Keyvân aña der-bândır Behrâm bir ednâ nöker (T. 29/3)

Mâh-1 bürc-i âsümân-salţanat Sultân Selîm
Mihr-i evc-i ma'dilet dâdâr-1 Behrâm intikâm (T. 43/2)

4.6.7. Nûşirevân

İran'ın Sasâniyân sülalesinden adaletiyle tanınmış hükümdarın asıl adı Hüsrev'dir. Halk tarafından ona verilen bir sıfat olan Nûşirevân adı Anûşek Revan, "ölmez ruhlu" manâsına gelen tamlamadan bozularak oluşmuştur⁵⁰. Nâşid, III. Selim'in tüfek atışıyla ilgili düşürdüğü tarihte adını zikretmiştir.

Şeh-i mülk-i 'adâlet hazret-i Sultân Selîm Hân kim
Zamân devrinde 'ahd-1 cünbiş-i Nûşirrevân buldu (T. 35/2)

4.6.8. Perviz

Perviz, Hürmüz'ün oğlu Nûşirevân'ın torunu olan⁵¹ Hüsrev'in lakabıdır. Ermeni prensesi Şirin'e olan aşkı nedeniyle efsaneleşen Perviz, Hüsrev ü Şirin veya Ferhat ile Şirin mesnevilerinde vuslata eren bir âşık olarak ele alınır. Genc-i Şâyegân, Genc-i Bâdâver gibi adlarla anılan 7 hazinesi olduğu söylenen Hüsrev-i Perviz⁵², Nâşid'in tahmininde de bu yönüyle yer bulmuştur.

N'ola kürsî-i istiğnâya çıksam pây-1 himmetle
Nigâh-1 rağbet etmem genc-i Pervîz olsa minnetle (Tah.2/VI.1,2)

⁴⁹ Agah Sırrı Levend, **a.g.e.**, s.162

⁵⁰ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 362.

⁵¹ Agah Sırrı Levend **a.g.e.**, s. 163.

⁵² İskender Pala, **a.g.e.**, s. 220

4.6.9. Cem

İran'ın Pişdadiyan sülalesinin dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. İran mitolojisine göre yediyüz ya da bin yıl yaşamıştır. Nuh peygamber zamanında yaşadığı söylenir⁵³.

Edebiyatımızda Cem'in adı genellikle kadehin ve şarabın mucidi olması yönüyle geçmektedir. Nâşid'in Divanı'nda da bu yönde içki meclisiyle anılmaktadır.

Bir perî-rû sâkî-i nâzende bir muṭrıb gerek

Böyledir âyîn-i ıarḫ-ı 'işreti bezm-i Cem'ün (G. 51/2)

O meh-rû kec-küleḫ şâhâne şadr-ı bezme geldikçe

Meger ki bezmimiz reşk-âver-i bezm-i Cem olmaz mı (G. 96/4)

Ey pâdişâh-ı Cem-ḫadem şâhen-şeh-i Dârâ-ḫaşem

Feth ü zaferle dem-be-dem etsin Ḥudâ 'ömrün mezid (T. 4/1)

4.6.10. Dârâ- İskender

Dârâ, İran'ın Keyâniyân sülalesinin son padişahı, Pers İmparatorluğunun da son hükümdarı olarak kabul edilir. Dârâ kelimesinin “hükümdar” anlamı da vardır. İhtişam ve ululuk sembolü olarak ele alınan Dârâ'nın⁵⁴ adı, Nâşid'in Divanı'nda bu özellikleriyle ve Makedonya kralı olan İskender ile yaptığı savaşla birlikte anılmıştır.

Olma dil-beste esâs-ı câhuña

İndirâs-ı şevket-i Dârâ'ya bak (G. 43/4)

Birbirine ḫaşd-ı cân eyler heves-kârân-ı câh

⁵³ İskender Pala, **a.g.e.**, s.86.

⁵⁴ İskender Pala, **a.g.e.**, s.106.

Vermedi İskender-i Yūnān hīç Dārā'ya rāy (G. 107/3)

Ey Pādişāh-ı nīk-nām İskender-i Husev-ğulām

Mihr-i cemālūnden tamām nūr-ı 'adālet müstefid (T. 4/5)

Ey pādişāh-ı Cem-ḥadem şāhen-şeh-i Dārā-ḥaşem

Feth ü zaferle dem-be-dem etsin Hudā 'ömrüñ mezid(T. 4/1)

4.6.11. Eflatun ve Aristo

Yunan filozoflarından Eflatun ve Aristo klasik Türk şiirinde akıl, ilim, hikmet, mantık, isabetli görüş sembolü olarak kullanılır. Eflatun, Sokrat'ın öğrencisi, Aristo da Eflatun'nun öğrencisidir. Mısır'da okuyan Eflatun Atina'ya dönerek burada Akademia'yı kurmuştur. Akademia'da 20 yıl Eflatun'a asistanlık yapan Aristo, klasik felsefenin kurucusudur⁵⁵. Nâşid tarih manzumelerinde III.Selim'i anlatırken akıl ve hikmet bakımından Aristo ve Eflatuna benzetir.

Dünyāda sağ olaydı tedbīrini göreydi

Pāyına yüz süreydi Risto ile Felātūn (T. 7/6)

Şehen-şāh-ı Aristo-rāy ü İskender-dirāyet kim

Kalır ḥayretde idrāk etse Eflātūn idrākin (T. 15/1)

4.6.12. İsfendiyar

İran'ın efsanevi kahramanlarından olan İsfendiyar, Keyâniyân sülalesindedir. Babası hayattayken Zerdüştlüğü kabul etmiş ve bu dini yaymak üzere birçok savaşa katılarak önemli başarılar elde etmiştir. Rüstemle savaşa girişmiş ve mücadele sırasında Rüstem tarafından çatal bir okla iki gözü kör edilmiştir. Bu durumundan

⁵⁵ İskender Pala, a.g.e., s.135-26

sonra kahrından ölen İsfendiyar, edebiyatımızda gücü, kudreti ve cesaretiyle yer edinmiştir⁵⁶. Nâşid'in şiirinde de bu yönleriyle yer bulmuştur.

Kimi İsfendiyâr-ı âhenîn-deste urur pençe

Bırağıp iştiâr-ı heft-ı ânı ıarf-ı insâya (K.5/30)

4.6.13. Giv

İran kahramanlarından olan Giv, Rüstem'in damadıdır. Efrasyab'ın serdarıyla yaptığı savaşla meşhurdur⁵⁷. Nâşid Divanı'nda bir kez adı zikredilmiştir.

Cirîdi her birinûñ nîze-i Gîv'e müşâbihdir

Taħammül edemez bir kez ıoķunsa seng-i ħârâya (K.5/31)

4.6.14. Kârûn

Hazineleri, zenginliği ve cimriliğiyle bilinen Kârûn, hazinesi ve eviyle birlikte yerle bir olmuştur⁵⁸. Nâşid'in gazelinde sevgilinin saçının bir telinin Karun'un hazinesine değer olduğunu ifade ederken adı anılmıştır.

Nâşidâ yek-mûy-ı zülfü genc-i Ķârûnı değer

Bir Őehûñ kim bende-i fermânyım Şağdan Şağa (G. 83/7)

4.6.15. Hatem

Tay kabilesinin reisi ve cömertliğiyle ünlü Őairidir⁵⁹. Nâşid düşürdüğu tarih manzumesinde I.Abdülhamid'in ihsanından bahsederken Hatim et- Tâî'nin adını zikretmiştir.

⁵⁶ Nurettin Albayrak, "İsfendiyar" İslam Ansiklopedisi, C.22 (Ankara: TDV 2000) s. 511-512.

⁵⁷ Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.168.

⁵⁸ Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.152.

Olan nām-āver-i esrār-ı feyz-i kenz-i lā-yefnā
Aña ḥarf-i ḳanā‘at naḳş-ı pāk-i ḥātem olmaz mı (G. 96/10)

Olurdu dergeh-i iḥsānınuñ bir bende-i ḥāşı
Zamānında eğer kim sağ olaydı ḥātem-i ṭāyī (T. 8/8)

4.6.16. Keyhüsrev ve Feridun

Keyhüsrev, İran’ın Keyâniyân sülalesinin ilk hükümdarıdır. Keykavus’un torunu ve Siyâvuş’un oğludur⁶⁰. Feridun ise Pişdâdiyân sülalesinden ve İran’ın meşhur hükümdarlarından Cemşid’in soyundan gelen hükümdardır. Dahhâk’ın Gâve adında bir demirci tarafından öldürülmesi sonucu tahta geçen Feridun, adaleti ile meşhurdur⁶¹. Nâşid tarih manzumesinde Keyhüsrev ve Feridun’un adını aynı beyitte zikreder.

Sultân ibni Sultân Ḥākân ibni Ḥākân
Der-bānı olsa şâyân Keyḥusrev ü Feridün (T. 7/3)

4.7. Aşk Hikâyesi Kahramanları ve Mitolojik Şahsiyetler

4.7.1. Leyla ve Mecnun

İslam edebiyatlarında mesnevi konusu olarak işlenen meşhur aşk hikâyesidir. Benî Amir kabilesinde yaşayan Leyla ile Mecnun bu aşk hikâyesinin kahramanlarıdır. Asıl adının Kays olduğu bilinen Mecnun’un kavuşamadığı sevgilisi Leyla’nın aşkından Allah’ın aşkına uzanan hikâyesidir.

Leyla ile Mecnun hikâyesi ilk defa bir bütünlük içinde ve mesnevi olarak İran’da Genceli Nizami tarafından yazılmış ve sonrasında aynı konu farklı ülkelerde

⁵⁹ İskender Pala, **a.g.e.**, s.198.

⁶⁰ İskender Pala, **a.g.e.**, s.268.

⁶¹ Agah Sırrı Levend, **a.g.e.**, s.157.

defalarca kaleme alınmıştır. Ali Şir Nevai ve Fuzuli ise bu hikâyeye farklı bir ruh kazandırmışlardır⁶².

Leylî vü Mecnûn kitâbın tıfl iken ezberlemiş
Böyle lâzımdır fûnûn-ı ‘aşkı işte öğreniş (G. 42/5)

Görmek isterseñ maħabbet kişverin
Şüret-i Mecnûn ile Leylâ’ya bak (G. 43/11)

Hevâ-dârân-ı deşt-i ‘aşkı teftiş eyledim bir bir
Olurmuş muttaşıl tâ Qays’a dek bu ittisâk üzre (G. 92/3)

Temâşâ eyledim ma’ nâda cevân-gâh-ı Mecnûn’u
Ayak başmış yok ol vâdide ol divâneden gayrı (G. 98/3)

Hem-sülûk-i vâdi-i Mecnûn-ı ‘aşkı ey gönül
Deşt-i ‘aşkuñ bî-ser ü sāmānıyım şağdan şağa (G. 83/4)

4.7.2. Ferhad ile Şirin

İran edebiyatı mesnevi konularındandır. Ferhad, Hüsrev adlı bir İran padişahının sevgilisi olan Şirin’e olan aşkıyla tanınır. Şirin’in isteği üzerine bîsütûn adlı dağı delmek üzere yola koyulur. Hikâye, edebiyatımızda sevgiliye ulaşmanın zorluğunu anlatırken anılmıştır.⁶³

Gehî ızhâr-ı ‘acz etdim göründüm zûr ile gâhî
Yolun vâdî-i ‘aşkuñ Qays-ile Ferhâd’dan gördüm (G. 66/2)

Kesip bir tîşe ile kühî cüy-ı şîr ağıtmışdır
Olunca rehber-i ‘aşk-ı mecâzî hâdî Ferhâd’a (G. 80/4)

⁶² İskender Pala, a.g.e., s.288-289.

⁶³ İskender Pala, a.g.e., s.152.

4.8.Diğer Şahsiyetler

4.8.1. Mevlânâ

Mutasavvıf, şair ve ilim adamı olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 13.yüzyılda yaşamıştır. Nâşid şiirinde Mevlânâ'yı neyle birlikte anmıştır.

Sîne-süz-ı 'aşkuñ añla hâlini

Nağme-hâ-yı nây-ı Mevlânâ'ya baķ (G. 43/12)

4.8.2. Kızılbaş

Şah İsmail-i Safevî taraftarı rafizilere verilen ad. Başlarına kırmızı başlık giydikleri için bu ad verilmişse de daha sonra kelime “dinsiz” anlamı yüklenmiştir⁶⁴.

Ėonca iken açılıp gülşende baķ fâş oldu gül

Seyyid-i şâhib-şecer iken Kızılbaş oldu gül (G. 55/1)

4.8.3. Nâbî ve Bâkî

17.yy büyük şairlerinden olan Nâbî ve 16. yüzyılın büyük şairlerinden olan Bâkî, Nâşid'in Divanında anılan isimlerdendir. Şair onların büyüklüğünü kabul etmekle birlikte kendi şiirini de onlardan aşağı görmez.

Eğer Nâbî vü Bâkî şağ olaydı 'aşr-ı pākũnde

Temâşâ etselerdi böyle bu tertib-i dīvânı (K. 4/32)

Bu gũnâ vaşf ederdi olsa Nâbî dehrde bâkî

⁶⁴ İskender Pala, a.g.e., s.275

Ne semte ‘azm ederseñ feyz-i Bārī ola maḳrūnuñ (Tes. 1/6)

4.8.4. Dakikî-i Tûsî

İran edebiyatında kendisine ilk manzum şehname yazma görevi verilen şairdir. Kendisinden önce yazılmış olan mensur şehnâmelerin üçüncüsü ve en derli toplusu olan Ebu Mansur’un yazdığı Şehnâme’nin döneminde gördüğü rağbetten sonra manzum hale getirme görevi Dakikî-i Tûsî’ye verilmiştir. Zerdüştün ortaya çıkışını da içine alan 1000 beyitlik bir bölümü yazdıktan sonra kölesi tarafından öldürülmüştür. Firdevsî Şehnâme’sine bu 1000 beyitlik bölümü aynen almıştır⁶⁵. Nâşid’in gazelinde de bu yönüyle yer bulmuştur.

Hemân bir dâstân-ı Rüstem’i tazmîndir yoḫsa
Merâm-ı şâ’ir-i tûsî nedir efsânenen ḡayrı (G. 98/4)

4.8.5. Nedim

18.yy şairlerinden Nedim’in şiirlerini beğenerek tanzir eden Nâşid, Divanında da adını anmıştır.

Dâ’imâ eyler tesellî taḫlı ḫulyâlar ile
Şâh-ı ḫab’uñ bir nedîm-i nükte-dânıdır ḡöñül (G. 56/5)

4.8.6. Koca Raḡıb Paşa

Nâşid’in şiirini beğendiği ve tanzir ettiği 18.yy hikemî üslubun temsilcilerinden Koca Raḡıb Paşa’nın adını şiirinde zikretmiştir,

Râḡıb-ı mu‘ciz-deme tanzîr edince Nâşidâ

⁶⁵ Tahsin, Yazıcı, “Dakikî” İslam Ansiklopedisi, C.8 (Ankara: TDV, 1993) s.423-424.

Oldu her beyti bu tarzı dil-keşüñ bir vird-i derd (G. 12/5)

5. BÖLÜM: ŞEKİL İNCELEMESİ

5.1.Nazım Şekilleri

5.1.1.Kaside

Nâşid'in Divanı'nda toplam 8 adet kaside bulunmaktadır. Kasideler padişah, devlet büyükleri ve erkânına yazılmıştır. Kasidelerin hepsi Türkçedir.

5.1.2.Gazel

Nâşid Divanı'nda toplam 110 gazel bulunmaktadır. Gazeller genel itibariyle 7,8,9 beyitten oluşmaktadır ancak 3,5,12,13 ve 15 beyitli gazeller olduğu da görülmektedir.44,57,65,109,110. gazeller hariç gazellerin tümünde mahlas kullanılmıştır.

5.1.3.Musammatlar

Divanda musammat olarak 1 muhammes, 1 tesdis, 3 tahmis, 1 murabba, 7 şarkı bulunmaktadır.

5.1.4.Tarihler

Nâşid'in Divanı'nda 53 tane tarih bulunmaktadır.

5.1.5.Rubailer

Nâşid'in Divanı'nda 21 ader rubai bulunmaktadır.

5.1.6.Müfredler

Nâşid'in Divanı'nda 40 adet müfred bulunmaktadır.

5.2.Vezin İstatistiği

Nâşid'in gazellerinde kullandığı vezinlerin istatistiği

Tablo 5: Vezin İstatistiği

Aruz Kalıpları	Kullanım Miktarı	Kullanım Oranı
fe' ilâtün/ fe' ilâtün/ fe' ilâtün/ feilün	3	%2,72
mef' ûlü/ fâ' ilâtü/ mefâ' 'ilü/ fâ' ilün	6	%5,45
fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilün	41	%37,27
mefâ' ilün/ mefâ' ilün/ mefâ' ilün/ mefâ' ilün	49	%44,54
mefû' lü/ mefâ' ilü/ mefâ' ilü/ fe' ûlü	3	%2,72
mefâ' ilün/ fe' ilâtün/ mefâ' ilün/ fe' ilün	2	%1,81
fe' ilâtün/ mefâ' ilün/ fe' ilün	1	%0,90
müs' tef' ilün/ fe' ûlün/ müs' tef' ilün/ fe' ûlün	2	%1,81
fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilün	1	%0,90
müs' tef' ilün/ müs' tef' ilün/ müs' tef' ilün/ müs' tef' ilün	1	%0,90
müfte' ilün/ fâ' ilün/ müfte' ilün/ fâ' ilün	1	%0,90

METİN⁶⁶**aḥibbā:** *Dostlar.*

1. Böyle bu mertebede terk-i mürüvvet bilmem / Devr-i nā-sāz-ı felekden mi **aḥibbāda** mıdır (*Nāşid Divanı, Gazel 24, Beyit 6*). [*aḥibbāda, -da*]

bād-ı şabā: *Sabah rüzgarı.*

1. Būy-ı müşg-i kākülün neşr etmese **bād-ı şabā** / Sünbülîstān-ı çemen bulmazdı böyle nükheti (*Nāşid Divanı, Gazel 100, Beyit 4*). [*bād-ı şabā,]*

cirīd-bāzī: *Cirit oynayan.*

1. Cirīd-bāzī bu resme olmamışdır devr-i Ādem'den / Kemāl-i ḥayret el verdi bütün a' lā vü ednāya (*Nāşid Divanı, Kaside 5, Beyit 37*). [*cirīd-bāzī,]*

çenār: *Çınar ağacı.*

1. Kerāmetdir bu def'a Topkapu'dan / Atup tīrin geçirdi bu **çenāra** (*Nāşid Divanı, Tarih 30, Beyit 7*). [*çenāra, -a*]

dāye: *Dadı, süt anne.*

1. Zīb-i geh-vāresi zer-tār-ı şu'ā'-ı meh ola / **Dāyesi** Zühre olursa da be-gāyet şāyān (*Nāşid Divanı, Tarih 2, Beyit 6*). [*dāyesi, -si*]
2. Necl-i necīl-i zī-şān memdūh-ı āl-i 'Oşmān / **Dāye** olaydı çespān 'Abbāse uḥt-ı ḥārūn (*Nāşid Divanı, Tarih 7, Beyit 9*). [*dāye,]*

elkāb: *Lakaplar, unvanlar.*

1. Cünd-i melek ser-leşkeri Hızr-ı hidāyet rehberi / 'Avn-ı Hūdā'nuñ mazharı **elkābı** şāh-ı baḥr ü ber (*Nāşid Divanı, Tarih 29, Beyit 8*). [*elkābı, -ı*]

fütūh: *Fetihler, zaferler.*

⁶⁶ Bu bölüm Divanın sözlük kısmıdır. Toplamda 964 sayfa olduğundan dolayı sözlükten örnek maddeler gösterilmiştir. Sözlüğün tamamı CD olarak Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne teslim edilmiştir.

1. Zamān-ı devletinde cümleten ma'mūr olup 'ālem / Nice fevz ü **fütūh** ile bütün mesrūr olup 'ālem (*Nâşid Divanı, Tesdis 1, Beyit 31*). [*fütūh,*]

gel: *Gelmek.*

1. Bî-hüde güşād eyledi dil perde-i rāzı / Āgūşumuza **gelmedi** bānū-yı maḥabbet (*Nâşid Divanı, Gazel 8, Beyit 3*). [*gelmedi, -me, -di*]

hüccet: *Delil, kanıt, belge.*

1. Efendim bu kaşīdem şāhidimdir müddeī farzan / Eger isterse **hüccet** ḥākim-i ḥāsımda da'vāya (*Nâşid Divanı, Kaside 5, Beyit 60*). [*hüccet,*]

imtiyāz: *Ayrıcalık, hususiyet.*

1. Bakılsa **imtiyāzım** yok mudur emşālime yoḥsa / Tırāz-ı ma'rifetle dāniş ü feyz-i dirāyetle (*Nâşid Divanı, Tarih 9, Beyit 19*). [*imtiyāzım, -ım*]

jāle-ves: *Çiy tanesi gibi.*

1. Dür olsa **jāle-ves** nuṭku ḳomaz Leylī-i gül gūşa / Meger Mecnūn-şıfat söyler gezer yabana bülbüller (*Nâşid Divanı, Tahmis 1, Beyit 10*). [*jāle-ves,*]

ki: *Ki bağlacı.*

1. Yüzüñ gör eyleme müjgān u ḥattı u ḥālden nāle / **Ki** olmaz ḥārsız gül düdsuz ot dāğsız lāle (*Nâşid Divanı, Beyit 39, Beyit 1*). [*ki,*]

lesker: *Asker.*

1. Ġāzī olup hep **leşkerüñ** naşr-ı ḥaḳ olsun yāverüñ / Hızr'ı hemīşe rehberüñ ḳılsuñ Ḥudāvend-i Kerīm (*Nâşid Divanı, Tarih 13, Beyit 5*). [*leşkerüñ, -üñ*]

mu'īn: *Yardımcı.*

1. Olup her dem **mu'īn** ü dest-gīri ḥāzret-i Bārī / Ola ser-levḥa-i menşūru elḳāb-ı cihān-dārī (*Nâşid Divanı, Tesdis 1, Beyit 10*). [*mu'īn,*]

nukat: *Noktalar.*

1. Düşüp kevkebli saḳf-ḥāne-i eflāk-veş beyti / **Nuḳatlar** naḳş-ı tavānında hem-naḳş-ı nücüm oldu (*Nâşid Divanı, Tarih 23, Beyit 6*). [*nuḳatlar, -lar*]

ok: *Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk.*

1. Ğayrı yeter taşdı'ı ḳo ser-süre-i Feth'i **oḳu** / Ḳavs-ı du'ānuñ tā **oḳu** bulsun icābetde maḳar (*Nâşid Divanı, Tarih 29, Beyit 22*). [*oḳu, -u*]

özge: *Başkası, gayrı.*

1. Ki senden **özge** yoḳdur melce'i devletli Sulṫānım / Kime etsin ifāde ḥālını ızhār-ı zilletle (*Nâşid Divanı, Tarih 9, Beyit 15*). [*özge,]*

pāre pāre: *Parça parça.*

1. Berg ü berini bāda verip **pāre pāre** gül / Bir bŷy-ı vaşlı vermedi ḥayfā hezāra gül (*Nâşid Divanı, Gazel 54, Beyit 1*). [*pāre pāre,]*

reh-güzer: *Geçit, geçecek yol.*

1. Mümkün degül ol şūḥ-ı cefā-cū ile ülfet / 'Ömrüm gibi sür'atle geçer **reh-güzerimden** (*Nâşid Divanı, Beyit 40, Beyit 1*). [*reh-güzerimden, -im, -den*]

sahih: *Gerçek, doğru.*

1. Budur ḳavlüñ **şahih**i ḥaḳ bilir vallāhi billāhi / Naẓīrin bir daḥı ḥaḳ etmemişdir ḥazret-i Settār (*Nâşid Divanı, Tarih 21, Beyit 3*). [*şahih, -i*]

serār: *Kıvılcım.*

1. Her bir **şerār**ı reşk-i şihāb-ı sipihr olur / Dilden duḥān-ı āḥ ki çarḥa resān olur (*Nâşid Divanı, Gazel 30, Beyit 6*). [*şerārı, -ı*]

tahrir: *Yazma, kaleme alma.*

1. Ḥudā vāḳıf efendim görmedim bir böyle bāzī ben / Anuñ evşāfı **tahririnde** 'āciz ḳaldım inşāya (*Nâşid Divanı, Kaside 5, Beyit 42*). [*tahririnde, -in, -de*]

urmak: *Vurmak, hedefi vurmak.*

1. Böyle bir şey-ḥānedir kim ḥāzret-i Sulṭān Selīm / **Urdu** dörtyüz ḥaṭve yerden beyzayı etdi dü-nīm (*Nāşid Divanı, Beyit 33, Beyit 1*). [*urdu, -du*]
2. Sekiz yüz on üç adım idi menzil / Nişān **urdu** merāmı oldu ḥāşıl (*Nāşid Divanı, Tarih 36, Beyit 14*). [*urdu, -du*]

vüs '-ı beşer: *İnsan gücü.*

1. Degil **vüs '-ı beşer** bu zūr u kuvvet / Kerāmetdir kerāmetdir kerāmet (*Nāşid Divanı, Tarih 36, Beyit 51*). [*vüs '-ı beşer,]*

yād et: *Anmak, hatırlamak.*

1. Bir varaḳ-pāreyle **yād et** bende-i mehcūrı / Naḥl-i nāzım ḥātırım şor bir yeşil yapraḳla gel (*Nāşid Divanı, Beyit 29, Beyit 1*). [*yād et,]*

zebān: *Dil.*

1. Gerçi yoḳdur behresi feyż-i tekellümden lebüñ / Her ser-i engüştü bir tāze **zebāndır** ebkemüñ (*Nāşid Divanı, Gazel 51, Beyit 6*). [*zebāndır, -dır*]

SONUÇ

18. yüzyılın Enderunlu şairleri arasında yer alan Nâşid'in Divan'ı üzerine yapılan bu çalışmada şairin sözvarlığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Divan üzerine genel bir değerlendirmenin yapıldığı çalışmanın ilk bölümünde şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ile ilgili bilgi verilmiş ve beyitlerle desteklenmiştir. Şairin üzerinde büyük bir etkiye sahip olan babası Ahmet Ratib Paşa devlet adamlığının yanı sıra şairdir ve bir divanı bulunmaktadır. Babasının ölümü üzerine Enderun'a giren ve burada hattat ve şair olmak üzere yetiştirilen Nâşid mûsikiye de ilgi duymuştur. Dönemin padişahlarının da sanata ve sanatçıya olan destekleriyle birlikte şair kendini bu alanlarda geliştirmiştir.

Döneminde övgüyle karşılanan Nâşid'in Divanı'ndaki kelimeleri anlam açısından değerlendirdiğimiz ikinci bölümde şairin psikolojik tasvirini ve eylem-durum tasvirini ifade eden kelimeler maddeler hâlinde incelenmiş, bu konuları içeren beyitler izahlarıyla birlikte verilmiştir. Divanın dil ve üslup açısından değerlendirildiği üçüncü bölümde şairin sık kullandığı edat ve ünlemlerden örnekler verilmiş sıklık, zıtlık, eş anlamlılık ve ikilemelere yer verilmiştir. Şairin en çok kullandığı etmek, eylemek, olmak ve kılmak yardımcı fiilleriyle oluşturduğu birleşik fiilerin bulunduğu beyitler eklenmiştir. Yine bu bölümde deyim ve atasözlerine, dua-beddua cümlelerine, ayet ve hadis iktibaslarına yer verilmiştir. Divanda adı geçen şahsiyetlerin incelendiği dördüncü bölümde haklarında tanıtıcı bir yazıyla birlikte beyitler eklenmiştir. Divanın şekil olarak incelendiği beşinci bölümde kullandığı nazım şekilleri belirtilmiştir. Şair divanında 108 adetle en çok gazel nazım şeklini kullanmıştır. Yine bu bölümde divanda kullandığı vezinlerin kullanım oranları istatistik verileriyle bir tablo halinde gösterilmiştir. Kullanım oranı en yüksek olan mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün aruz kalıbının oranı % 44,54'tür.

Anlamlandırma çalışmasında metin, düzenlenen transkripsiyonuyla birlikte TEBDİZ sistemine girilmiştir. Kelimeler anlamlandırılırken TEBDİZ sisteminde karşılaştırmalı olarak ve geniş bir kaynak listesiyle hareket edilmiştir. Daha önce hazırlanmış olan Bâki ve Nâili Divanlarının bağlamalı dizin ve işlevsel sözlüğü bu süreçte yol gösterici olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk. *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 1995.
- Alıcı, Lütfi. “Dîvân-ı Nâşîd İnceleme- Tenkitli Metin”, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1998.
- Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugati*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat (<http://lugatim.com/>)
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, İstanbul: Aydın Kitabevi, 2013.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları, 1983.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Dilçin, Dehri. *Edebiyatımızda Atasözleri*, Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2004.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- İz, Fahir. *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, C.1, İstanbul, 1996.

Kanar, Mehmet. *Farsça- Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları, 2008.

Kanar, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2008.

Komisyon. *Büyük Türk Klasikleri*, 14 cilt, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985- 2007.

Komisyon. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 8 cilt, İstanbul: Dergah Yayınları, 1997-1998

Levend, Agah Sırrı. *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, 2.basım. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1943.

Mermer, Ahmet- Neslihan Koç Keskin. *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005

Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcı Yayınları, 1995.

Müstakimzâde, Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, [Yay]. İbnülemin Mahmud Kemal İnal.

Onan, Necmettin Halil. *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*, İstanbul: MEB Yayınları, 1991.

Onay, Ahmet Talat. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara: Akçağ Kitabevi, 2000.

Öztürk, Furkan. “Bâkî Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)”,Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Öztürk, F. (2008). İşlevsel Sözlük ve Osmanlı Şiirinde Bağlam. *Turkish Studies*, 326-334

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*,

İstanbul: MEB Yayınları, 2004.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.

Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2012.

Şemseddin Sami. *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.

Şenödeyici, Özer. “Naili Divanı Bağlamı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Tanyeri, M. Ali. *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar -Şahıslar Mitolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.

Üngör, Etem Ruhi. *Türk Müsıkîsi Güfteler Antolojisi*, İstanbul: Eren Yayınları, 1981.

Ünver, İsmail. “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Dergisi* C.XI, S.1, Ankara, 1993.

Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008.

Zülfe, Ömer. “Nâşid Dîvân”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

Zülfe, Ömer. “Nâşid”; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: 32. C., s. 434-435, İstanbul, 2006.

